

THE
PRINCESS OF WALES
SARASVATĪ BHAVANA TEXTS

No. 77

EDITED
BY
MANGAL DEVA SHASTRI,
M. A., D. PHIL. (OXON.),
PRINCIPAL,
GOVT. SANSKRIT COLLEGE, BENARES

Printed by
Jai Krishna Das Gupta
Vidya Vilas Press, Benares City.

1938

सुभद्रापरिणयनम्

नाम

व्यायानाटकम्

THE

SUBHADRĀ PARINAYANAM

BY

VYĀSA RĀMA DEVA

EDITED FOR THE FIRST TIME,

WITH INTRODUCTION ETC.,

BY

Sāhityāchārya

PT. NĀRĀYAṆA SHASTRI KHISTE

Librarian I/C. Mss. Deptt.

Govt. Sanskrit College

1938

सत्यव्रत शस्त्री

१९११

सत्यव्रत शस्त्री

१९११

सत्यव्रत शस्त्री

सत्यव्रत शस्त्री

सत्यव्रत शस्त्री

सत्यव्रत शस्त्री

१९११

सत्यव्रत शस्त्री

सत्यव्रत शस्त्री

सत्यव्रत शस्त्री

सत्यव्रत शस्त्री

१९११

१९११

॥ श्रीः ॥

❧ उपोद्घातः ❧

अथेदमुपक्रम्यते सुभद्रापरिणयनं नाम च्छायानाटकं संसुद्रच प्रकाशयितुम्—

(छायानाटकशब्दार्थः)—छायानाटकं तावन्नाटकच्छायात्मना परिकल्पिते काष्ठ-
पुत्तलिकानृत्ये चित्रपटपदर्शने उपचर्यते, “छाया-
नाटकं तावन्नाटकस्य बाह्यं रूपमुत्सववरयात्रादिषु
विष्कम्भकात्मना प्रयुज्यते” इति Wilson's
Theatre २. २. १० प्रतिपादितम् ।

नाट्यशास्त्रग्रन्थेषु छाायानाटकशब्देन नेदं रूप-
केषु परिगणितं दृश्यते । श्रीमन्महाभारतव्या-
ख्याता श्रीनीलकण्ठचतुर्दरः (१२।२९५-५) ‘रूपो-
पजीवन’शब्दं व्याख्यन् कथयति—“रूपोपजीवनं
जलमण्डपिकेति दाक्षिणात्येषु प्रसिद्धम्, तत्र
सूक्ष्मवस्त्रं व्यवधाय चर्ममयैराकारै राजामात्या-
दीनां चर्या प्रदर्श्यते” । इति ।

नाट्यशास्त्रे ४ र्थाध्याये २६८ श्लोकव्याख्याने
श्रीमदाचार्याभिनवगुप्तश्रीचरणैरुच्यते—“यतो हेतो-
रर्थानां काव्यार्थानां प्राप्त्यर्थं साक्षात्कारबुद्ध्या
स्वीकाराथ तज्ज्ञैः प्रयोक्तृभिराङ्गिकाद्यभिनयः कृतस्तत्र
तस्मादेतन्नृत्तं कृतं नृत्तशब्देन व्यपदिष्टम् । न तु
नाट्यशब्देनैवेत्यर्थः । भवतु वा भिन्नं, तथापि कं स्व-

भावं लक्षणं च स्वात्मन्यङ्गीकरोति। लौकिकत्वं लोको-
त्तरत्वं वा। लौकिकत्वे घटादिवस्तुतुल्यत्वं तदनुकारत्वं
प्रतिबिम्बादिरूपता वा। तत्रापि नाट्यच्छाया-
त्मकतैव। नाट्यस्यैव ह्यमी भागनिष्पन्दाश्चित्रपु-
त्रिकापुस्तप्रभृतयो ग्रन्थिकरिकल्पितं (?) साक्षा-
त्कारकल्पप्रत्ययसम्पदा कथापर्यन्तम्। तथा लोको-
त्तरत्वे तु नाट्यस्यैवावान्तरभेदमात्रं तत् ।” इति ।

एतावता नाटकच्छायात्मकं छायानाटकमिति
सिद्धयति ।

प्रायश्छायानाटकमेकाङ्कात्मकमेव बाहुल्येनोप-
लभ्यते । क्वचित् क्वचिदङ्कद्वयात्मकमपि समुप-
लभ्यते । भाषायां ‘कठपुतली का खेल’ इति प्रसिद्धं
क्रीडनकमपि छायानाटकमेव । वर्तमानसमये सिने-
माचलच्चित्रपटेषु टाकीति प्रसिद्धं छायानाटकेष्वे-
वान्तर्भवति ।

(उपलब्धानि छायानाटकानि)—संस्कृतसाहित्ये ईदृशानि कतिपयानि छाया-
नाटकानि समुपलभ्यन्ते । तत्र “दृताङ्गदं”
नाम च्छायानाटकमेकाङ्कात्मकं बाहुल्येनो-
पलभ्यते । ‘पाण्डवाभ्युदयं’ नाम व्यासरा-
मदेवकविप्रणीतमङ्कद्वयात्मकमेकं छायाना-
टकमुपलभ्यते । प्रकृतं ‘सुभद्रापरिणयनं’
मपि छायानाटकमेव ।

(सुभद्रापरिणयनं सुभद्रापरिणयं वा)—प्रकृतं छायानाटकं ‘सुभद्रापरिणयनं’
इति नाम्ना प्रसिद्धम् । सुभद्रापरिण-

यनाटकानि विभिन्नकविप्रणीतानि पञ्च
सन्तीति एम्. कृष्णपाचार्यमहोदयै-
र्विरचिते History of classical
Sanskrit Literatureनामक-
ग्रन्थे तैरुच्यते ।

तथाहि—

नं० ५२९ सुभद्रापरिणयम् By वेङ्कटा-
ध्वरी (लक्ष्मीसहस्र, विश्वगुणादर्श-
चम्पादिनिर्माता) अस्याङ्कद्वयमात्र-
मुपलभ्यते ।

- नं० ६६८ सुभद्रापरिणयम् By हस्तिमल्लः (नवमशतकीयः)
नं० ७७७ " By नल्लाकविः or भूमिनाथः (पञ्चदशशतकीयः)
" " " By रघुनाथाचार्यः
" " सुभद्रापरिणयनम् By व्यासरामदेवः (चतुर्दशशतकीयः)

इदं मुद्रयितुमुपक्रान्तं सुभद्रापरिणयनं नाम व्यासश्रीरामदेव-
कविप्रणीतमेकाङ्कात्मकं छायानाटकमस्ति ।

एतन्निर्मातुः कवेर्व्यासश्रीरामदेवस्यैतिह्यमित्थमुपलभ्यते—

(व्यासश्रीरामदेवः)—श्रीमान् व्यासरामदेवकविः त्रयाणां छायानाटकानां
कर्तेति ज्ञायते । तानि 'रामाभ्युदय, पाण्डवाभ्युदय,
सुभद्रापरिणयनानि' ।

अयं कविः रायपुराधीशानां (रत्नपुराधी-
शानां वा) कलचूरिभूपालानामाश्रित आसीत् ।

‘सुभद्रापरिणयनं’ छायानाटकमनेन हरिवर्म(१)दे-
वनृपतेर्हरिभ्रमनृपतेर्वा निदेशेन प्रणीतम् । इय-
मेवास्य प्राथमिकी रचनेति प्रतिभाति । यतः एतद्वि-
रचिते रामाभ्युदय पाण्डवाभ्युदयाख्ये छायानाटके
अनेन स्वाश्रयदातुर्हरिवर्मदेवनृपतेः पौत्रस्य श्रीरण-
मल्लदेवनृपतेराश्रये निवसता विरचिते इति सम्भा-
व्यते । तत्र पाण्डुवाभ्युदयं तु तेन रणमल्लदेवनृप-
तेराश्रये निवसतैव विरचितमिति तु निःसन्देहम् ।

इण्डियाऑफिस पुस्तकालयसूचीपत्रे नम्बर
२३५३ संख्यके पाण्डवाभ्युदयच्छायानाटके उपो-
द्धाते स्पष्टमेवेदमभिहितम्(२) इण्डियाऑफिस-

(१) एकैर्यं रसना मनस्तनुतरं नापि स्थिरं तत्कथं
वर्ण्यः श्री हरिवर्मदेवनृपतिर्यस्य क्षमामण्डले ।

शश्वद्दानजलामिषेचनबलादम्लानलक्ष्म्याः कला-

वप्यस्मिन्निगमावनीरुहवनी शाखाशतैर्जृम्भते ॥ ६ पृ० ३

किं च, एकाङ्ग्रिकः कलिकर्धनयाऽनया यं

धर्मः कथं कथमिव स्थितिमेति लोके ।

श्रीमान् हरिभ्रमनृपः स्वकरावलम्बं

नित्यं मुदा यदि ददाति न दानवीरः ॥ ७ पृ० ४

तेन च सकलसामन्तमौलिमालामेलनदुर्ललितपादारविन्देन स्वामिना सप्रसाद-
मिदमादिष्टोऽस्मि, यत्किं सरसकविना व्यासश्रीरामदेवेन विरचितमभिनवं
सुभद्रापरिणयनं नाम छायानाटकम्—

(२) अहमपि तदनु त्रिविधवीरचूडामणे रसमसाहसिकस्य स्वयमङ्गायातविज-

यश्रीस्वयंवरमालालङ्कृतकण्ठकन्दलस्य भुजबलदलितसकलारातेरारतस्य श्रीह-

पुस्तकालयस्थे पाण्डवाभ्युदयपुस्तके संवत् १५२७
वर्षोल्लेखो वर्तते, तेन ततः प्राग्भाषित्वं प्रकृतग्रन्थ-
कर्तुरवश्यमेवाभ्युपेयम् ।

(अस्य समयः)—एम्-कृष्णमाचारियर एम्. ए. एम्. एल्. पी एच्.

डी महोदयः स्वकीये “हिस्ट्री आव् क्लासिकल संस्कृतलिट-
रेचर” नामके ग्रन्थे व्यासरामदेवमुद्दिश्येत्थं कथयति—

रिभ्रमतनुजजन्मनो महामण्डलेश्वरस्य श्रीमतो रणमल्लस्य महानवभ्युत्स-
वमनुमिलितसमस्तसामन्तचक्रेऽनुकृतशक्रसंसदि“

सूत्र० (सरसं) अयि। एतदर्थमेवाकारितासि । किं च, विदितमेव तावद्भवत्या,
अस्ति स्वस्त्ययनैकहेतुरखिलक्षमावर्मसत्कर्मण—
माविभोवितभावितत्कृतयुगाचारप्रचारः क्षितौ ।

वीरश्रीरणमल्लदेव नृपतिस्तत्तद्गुणै रागिणी
यत्र श्रीश्च सरस्वती च वसतस्त्यक्त्वा निर्जं मत्सरम् ॥

अपि च, न जिह्वासाह्वनं न खलु विपुलत्वं च मनसो
न चायुःसातत्ये कति च न विधातुः प्रतिभुवः ।

गुणानामास्थानं निधिरनवधिः शौर्यमहसः

कथं वा वर्ण्यः स्याद्भणत रमणल्लः क्षितिपतिः ।

आर्ये निरूपयामि तावत्किमपि रूपकमनुरूपम् । (इति चिन्तामिनीय
सहषोल्लासं) अस्ति किल सकल-सामन्तचक्रचूडामणिना कवन्धजकुलावर्त-
सेनामुनैव नरपतिनाऽभ्यर्थितस्य सरसकवेर्व्यासश्रीरामदेवस्य निर्मितिरभिनवं
पाण्डवाभ्युदयं नाम च्छायानाटकम् । तदभिनयेन इमं नृपतिमाराधयिष्यामः ।

मद्वर्ग्या नटकर्ममर्मेनिपुणाः सभ्या गुणग्राहिणो

वाणी रामकवेरवेक्षितरसौचित्या चमत्कारिणी ।

पाण्डूनां चरितं च सिद्ध्यति सुधाधाराभिरन्तः सतां

स्वामी श्रीरणमल्ल एष निखिलक्षमापालचूडामणिः ॥

‘सुभद्रापरिणयनं’ छायानाटकमनेन हरिवर्म(१)दे-
वनृपतेर्हरिभ्रमनृपतेर्वा निदेशेन प्रणीतम् । इय-
मेवास्य प्राथमिकी रचनेति प्रतिभाति । यतः एतद्वि-
रचिते रामाभ्युदय पाण्डवाभ्युदयाख्ये छायानाटके
अनेन स्वाश्रयदातुर्हरिवर्मदेवनृपतेः पौत्रस्य श्रीरण-
मल्लदेवनृपतेराश्रये निवसता विरचिते इति सम्भा-
व्यते । तत्र पाण्डुवाभ्युदयं तु तेन रणमल्लदेवनृप-
तेराश्रये निवसतैव विरचितमिति तु निःसन्देहम् ।

इण्डियाऑफिस पुस्तकालयसूचीपत्रे नम्बर
२३५३ संख्यके पाण्डवाभ्युदयच्छायानाटके उपो-
द्धाते स्पष्टमेवेदमभिहितम्(२) इण्डियाऑफिस-

(१) एकैर्यं रसना मनस्तनुतरं नापि स्थिरं तत्कथं

वर्ण्यः श्री हरिवर्मदेवनृपतिर्णस्य क्षमामण्डले ।

शश्वदानजलामिषेचनबलादम्लानलक्ष्म्याः कला-

वप्यस्मिन्निगमावनीरुहवनी शाखाशतैर्जृम्भते ॥ ६ पृ० ३

किं च, एकाङ्ग्रिकः कलिकर्धनयाऽनया यं

धर्मः कथं कथमिव स्थितिमेति लोके ।

श्रीमान् हरिभ्रमनृपः स्वकरावलम्बं

नित्यं मुदा यदि ददाति न दानवीरः ॥ ७ पृ० ४

तेन च सकलसामन्तमौलिमालामेलनदुर्ललितपादारविन्देन स्वाभिना सप्रसाद-
मिदमादिष्टोऽस्मि, यत्किंल सरसकविना व्यासश्रीरामदेवेन विरचितमभिनवं
सुभद्रापरिणयनं नाम छायानाटकम्—

(२) अहमपि तदनु त्रिविधवीरचूडामणे रसमसाहसिकस्य खयमङ्गायातविज-

यश्रीस्वयंवरमालालङ्कृतकण्ठकन्दलस्य भुजबलदलितसकलारातेरारतस्य श्रीह-

पुस्तकालयस्थे पाण्डवाभ्युदयपुस्तके संवत् १५२७
वर्षोल्लेखो वर्तते, तेन ततः प्राग्भाषित्वं प्रकृतग्रन्थ-
कर्तुरवश्यमेवाभ्युपेयम् ।

(अस्य समयः)—एम्-कृष्णमाचारियर एम्. ए. एम्. एल्. पी एच्.

डी महोदयः स्वकीये “हिस्ट्री आव् क्लासिकल संस्कृतलिट-
रेचर” नामके ग्रन्थे व्यासरामदेवमुद्दिश्येत्थं कथयति—

रिभ्रमतनुजजन्मनो महामण्डलेश्वरस्य श्रीमतो रणमल्लस्य महानवभ्युत्स-
वमनुमिलितसमस्तसामन्तचक्रेऽनुकृतशक्रसंसदि”

सूत्र० (सरसं) अयि। एतदर्थमेवाकारितासि । किं च, विदितमेव तावद्भवत्या,

अस्ति त्वत्स्ययनैकहेतुरखिलक्षमावर्मसत्कर्मण—

माविभोवितभावितत्कृतयुगाचारप्रचारः क्षितौ ।

वीरश्रीरणमल्लदेव नृपतिस्तत्तद्गुणै रागिणी

यत्र श्रीश्च सरस्वती च वसतस्त्यक्त्वा निर्जं मत्सरम् ॥

अपि च, न जिह्वासाह्वं न खलु विपुलत्वं च मनसो

न चायुःसातत्ये कति च न विधातुः प्रतिभुवः ।

गुणानामास्थानं निधिरनवधिः शौर्यमहसः

कथं वा वर्ण्यः स्याद्भणत रमणल्लः क्षितिपतिः ।

आर्ये निरूपयामि तावत्किमपि रूपकमनुरूपम् । (इति चिन्तामिनीय
सहषोल्लासं) अस्ति किल सकल-सामन्तचक्रचूडामणिना कवन्धजकुलावर्त-
सेनामुनैव नरपतिनाऽभ्यर्थितस्य सरसकवेर्व्यासश्रीरामदेवस्य निर्मितिरभिनव
पाण्डवाभ्युदयं नाम च्छायानाटकम् । तदभिनयेन इमं नृपतिमाराधयिष्यामः ।

मद्वर्ग्या नटकर्ममर्मेनिपुणाः सभ्या गुणग्राहिणो

वाणी रामकवेरवेक्षितरसौचित्या चमत्कारिणी ।

पाण्डूनां चरितं च सिद्ध्यति सुधाधाराभिरन्तः सतां

स्वामी श्रीरणमल्ल एष निखिलक्षमापालचूडामणिः ॥

पृ० ६८६ नं० ७७२ Vyasa Rama Deva “न्यासरामदेव-
छायाणां रामाभ्युदयपाण्डवाभ्युदयसुभद्रापरिणयनानां छाया-
नाटकानां लेखकः । अनेन ई० सन् १४०२-१४१५ वर्षान्तराले
रायपुर (रत्नपुर) पति कलचूरिवंशीयभूपालानामाश्रये पूर्वो-
क्तानि नाटकानि रचितानि ।”

एतेनैदमनुमातुं शक्यते यदसौ कविश्चतुर्दशशतके
समुत्पन्न इति । हरिवर्मदेवमारभ्य तत्पौत्रपर्यन्तमस्याव-
स्थितेः प्रमाणसिद्धत्वादस्य दीर्घजीवित्वमनुमातुं सुशकम् ।

(अस्य जातिः)—‘न्यास’ इत्युपाधेरयं ब्राह्मण इति निर्वावादम् । पञ्चद्राविड-
पञ्चगौडान्तर्गतः कतमो ब्राह्मणोऽयमिति तु प्रमाणाभा-
वात् वक्तुं न शक्यते । एतावानेवास्य परिचयो ज्ञायते ।

(ग्रन्थसमालोचनम्)—छायानाटकमिदं लघुतममेकाङ्कमपि रचनाप्रौढमहि-
म्ना बाढमाकर्षति मनः सचेतसाम् । तीर्थयात्राप्रसङ्गेन
द्वारकां गतस्य धनञ्जयस्य सुभद्रायामनुरागोत्पत्तिः,
ततः क्षत्रियोचितं तेन तस्या हठहरणम्, तदनु श्रीकृष्ण-
माध्यस्थ्येन बलदेवादियादववृद्धानां सम्मत्या विवाह-
श्चेति वृत्तं नाटकोचितया सरण्या मधुरशब्दार्थसन्दर्भेण
कविना प्रणीतमस्ति ।

यद्यप्यत्र प्राकृतभाषायां बहुशः स्खलितानि दृश्य-
न्ते, तथाऽत्र विषये नाट्यशास्त्रनियमा अपि बहुशः
पाल्यन्ते, तथाऽपि रचनासौष्टवेनार्थगाम्भीर्येण प्रौ-
ढ्या च समलङ्कृतं छायानाटकमिदमुपादेयमेवेति
युक्तमुत्पश्यामः ।

संस्करणं चेदमत्रत्यराजकीयसरस्वतीभवनपुस्त-
कालयस्थमेकमेव पुस्तकमादर्शत्वेन परिकल्प्य कृतम् ।

लेखसमयरहितमपीदं संवत् १४००तः किञ्चिदन-
न्तरमेव लिखितमिति तत्रत्यजैनलिपिपृष्ठमात्रादिपर्या-
लोचनेन प्रतीयते । आदर्शपुस्तकस्य चत्वार्येव पत्राणि
सन्ति । पुस्तकपरिमाणं च--१३, ३ × ४, ३ वर्तते ।

अस्मिन् कार्ये श्रीमत्काशिकराजकीयसंस्कृत-
महाविद्यालयप्रधानाध्यक्षाणां प्राच्यप्रतीच्यविद्यानदी-
ष्णानां श्रीमतां डॉ० मङ्गलदेव शास्त्रि एम्. ए. डी.
फिल् महोदयानामाज्ञया प्रवृत्तोऽहं तत्प्रदर्शितपथेनैव
कार्यमिदं समपूरयमिति तेभ्यः सहस्रशो धन्यवादान्
वित्तरामि । ईदृशप्रत्नग्रन्थरत्नरसिकानां प्रमुवराणां
तेषामाधिपत्ये भूयोऽपीदृशग्रन्थसम्पादनसौभाग्यं लभे-
येति सम्भावयन् गुणदोषयोर्ग्रहणाग्रहणाय विदुषः
साञ्जलिवन्धं सम्प्रार्थ्य विरमामि ।

सरस्वतीभवनम्

काशी

दीपावली

२२-१०-३८

विदुषां वशंवदः

नारायणशास्त्री खिस्ते

[Faint, illegible handwriting throughout the page]

1875

सुभद्रापरिणयने नाटकीयपात्राणि—

पुरुषाः

स्त्रियः

१ सूत्रधारः

१ नटी

२ पुरुषः वसुभूतिः (अर्जुनस्य प्रियवयस्यः) २ पत्रलेखा (अर्जुनस्य परिचारिका)

३ पुष्कराक्षः (श्रीकृष्णानुचरः)

३ सुभद्रा

४ अर्जुनः

४ बलकुलमाला

५ विजयसेनः

५ लवङ्गिका

६ सुनीतिः (अर्जुनस्य वयस्यौ)

६ मालतिका

७ सारथिः (अर्जुनस्य)

७ कलहंसिका (सुभद्रायाः सख्यः)

८ वासुदेवः (भगवान् श्रीकृष्णः)

— पञ्चमस्कन्धः श्रीमद्भगवद्गीता —

अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः
 (अथ श्रीकृष्ण उवाच) ॥ अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः ॥
 अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥ (अथ श्रीकृष्ण उवाच) ॥ अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः ॥
 अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥ अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः ॥
 अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥ (अथ श्रीकृष्ण उवाच) ॥ अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः ॥
 (अथ श्रीकृष्ण उवाच) ॥ अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः ॥
 (अथ श्रीकृष्ण उवाच) ॥ अहं भवामि कृष्णः कृष्णः कृष्णः कृष्णः ॥

व्यासश्रीरामदेवकविप्रणीतं
सुभद्रापरिणयनं

नाम

छायानाटकम्

(मङ्गलम्)

गङ्गासङ्गमशालिनामविरलासङ्गैकशोभाभृतां
पञ्चानामपि मध्यमः समधिकश्रीमान् किरीटी लसन् ।
लावण्याभृतदीर्घिकाभिव विधोर्बालां कलामुदहन्
विश्वधाधीनवधूय धूर्जटिजटाजूटश्चिरं पातु वः ॥१॥

अपि च,

त्रिजगति विजयन्ते सन्तताचार्यवीर्या
निरुपममहिमानः पञ्च बाणाः स्मरस्य ।
जयति स पुनरेषां यो वशीकृत्य विश्वं
वितरति न चतुर्भ्यो विक्रमस्यावकाशम् ॥२॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—(समन्तादवलोक्य सहर्षं) कथं प्रवृत्त एव
वसन्तोत्सवः । यदेताश्चर्यदविरलबालमृदुलपल्लवावरणशास्त्रिन्यः
समसमयसमूह्यतातिमञ्जुमञ्जरिरजःपुञ्जपिञ्जरितदशादिशो ऽति-

शोभितभुवनमण्डलाश्चपलमलयमारुतान्दोलनचलितकलितशा-
खालता मधुसमयसमागममहमानयन्त्यो नवकुसुमसमृद्धिर्वादि-
तमदा मुदा नृत्यन्त्यश्च विविधवनराजयो विराजन्ते ।

अपि च,

समन्तादुन्मीलद्वकुलसुकुलान्तर्मधुसुधा-
सपीतिप्रीतानामयमिह मधूचां कलकलः ॥
इतोऽपि श्रूयन्ते परभृतवधूपञ्चमरव-
प्रपञ्चा वैपञ्चध्वनिमधरयन्तो ऽतिमधुराः ॥३॥

(स्पर्शसुखमभिनीय)

अयमयं विमलजलकेलिकालसो विलुलितविकचकमलमुकु-
लामोदमेदुरवपुराहृतमकरन्दबिन्दुसुन्दरो मन्दमन्दमुपनमन्नस-
न्नतः कमपि जनमनःप्रमदमातनोति मलयानिलः ।

(सविमर्श) (किञ्चिद्विहस्य)

अधिमलयतटीपटीरकुक्षं
घनघनसारलतारतातिसक्तः ।
अहह किमु विमुच्य धाम मन्दो
मधुसमयेऽपि समीरणः प्रतस्थे ॥ ४ ॥

(स्मरणमभिनीय—सानुशयमिव)

कथं विस्मृत एव स्वामिनो निदेशः, तद्भवतु गृहं गत्वा
गृहिणीमाकार्यं कार्यमिदं सपदि सम्पादयामि ।

(परिक्रम्य—नेपथ्याभिमुखमवलोक्य)

आर्ये ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

नटी—एसम्हि, आणवेदु अज्जो, किं कारणं समरणेणा-
णुगगहिदम्हि ।

(एषाऽस्मि, आज्ञापयत्वार्थः, किं कारणम्, स्मरणेनानुगृहीताऽस्मि ।)

सूत्रधार—(सादरं) आर्ये ! विदितमेतद्भवत्याः ।

अस्ति प्रत्यर्थिराजव्रजमुकुटमणीराजिनीराजिताङ्घ्रिः
पारावारान्तपारप्रसृमरसुयशाः श्रीहरिब्रह्मरूपः ॥
आन्त्वा भूमीमशेषां कचिदपि सदृशं स्वाश्रयं नाप्नुवाना
सार्द्धं नानाकलाभिः श्रयति भगवती भारती यद्भुजाग्रम् ॥५॥

अपि च,

एकेयं रसना मनस्तनुतरं नापि स्थिरं तत्कथं
वर्ण्यः श्रीहरिवर्मदेवनृपतिर्यस्य क्षमामण्डले ।
शश्वहानजलाभिषेचनबलादम्लानलक्ष्म्याः कला-
वप्यास्मिन्निगमावनीरुहवनी शाखाशतैर्जृम्भते ॥६॥

किं च,

एकाङ्घ्रिकः कलिकर्धनया ऽनया ऽयं
धर्मः कथं कथमिव स्थितिमेति लोके ।

श्रीमान् हरिश्चमन्युषः स्वकरावलम्ब्य
नित्यं मुदा यदि ददाति न दानवीरः ॥ ७ ॥

तेन च सकलसामन्तमौलिमालामेकनहुर्ललितपादारविन्देन
श्रीमता स्वामिना सप्रसादमिदमादिष्टोऽस्मि, यत्किञ्च सरसकवि-
ना व्यासश्रीरामदेवेन विरचितमभिनवं सुभद्रापरिणयनं
नाम च्छायानाटकम्, तदिह महति वसन्तोत्सवे भवता ऽभिनी-
यमानं निरूपयितुमिच्छामः ।

नटीः—(सविस्मयं) अच्चरिअं अच्चरिअं । कहां बिअ अण-
वरवरणरसवसीकयमणोविणोयणिगामियसयलकालस्स पबल-
भुअबलवलामोहिमोहिअमण्डलिअमुद्धिममरद्वस्स एअस्स चिंवि-
हवीरचूडामणिणो महीमहिन्दस्स हिययम्मि नट्टकलादंसणकोळ-
हलं पडिहादि । (आश्चर्यमाश्चर्यम् । कथमिवानवरतरणरसवशी-
कृतमनोविनोदानिर्गमितसकलकालस्य प्रबलभुजबलबलाकर्षाकृष्टमण्डलि-
तं... महाराष्ट्रस्य एतस्य त्रिविधवीरचूडामणेर्महीमहेन्द्रस्य हृदये नाट्य-
कलादर्शनकौतुहलं प्रतिभाति ।)

सूत्रधारः—(सगर्वं) आर्ये ! नूनमनभिज्ञासि महासश्व-
चरितानाम् । प्रकृत्यैव दुरवगाहगम्भीरमहिममहनीया महान्तः ।
तदिह जलनिधिमेव तावदाकलयतु भवती ।

अस्मिन्नौर्वोऽपि लीनः कचिदपि गिरयः शेरते शक्रभीताः
क्वापि स्वापाय नित्यं निवसति स हरिः कुञ्जचिन्नसम्पत् ॥

रागादागामिनीनां कचन च सरितां सङ्गमे रङ्गकोलिः
काले काले कलावत्युपनमति न वा कापि कल्लोललीला ॥८॥

नदीः—एवं णेदं । किं पुन अण्णं पि पढिहादि । एसा
सहजमुद्धिममहुरभावमंजुला वि अम्हार""कलायणं बहुविह-
विअद्दविज्जापहरिअदियं पुहविविहप्पइं कइं रञ्जयिस्सदि ।
(एवं निवदम् । किं पुनरन्यदपि प्रतिभाति । एसा सहज""मधुरभाव-
मञ्जुलाऽपि अस्माकं कलाचणं बहुविधविदग्धविद्यापहतहृदयं
पृथिवीवृहस्पतिं कथं रञ्जयिष्यति ।)

सूत्रधारः—(सगर्वम्) कथं रञ्जयिष्यतीति किमुच्यते ?

पश्य,

ललितसकलाङ्गसन्धिः

सुरीतिरसभावसहजमधुरेयम् ।

नयनविषयं प्रयाता

वशयति कं नाम भारती न कला ॥ ९ ॥

किं च,

जगदुपरि परिवर्तितानामीदृशानां तेजस्विनामगणितगुण-
गरिमसारभावा भवति सदानुवृत्तिवर्तिषु प्रसादशुद्धिः ।

तथा हि—

जहानुषङ्गाच्छिदुरा गुणानां

सम्पत्स्वभावात्कमलाकरस्य ।

तथापि भानुः सततानुवृत्ति-

परं सलक्ष्मीकमिमं करोति ॥ १० ॥

नटीः—(सोल्लासं) अञ्जताकमलजकुलमलंकरेइ हरि-
भमनरिन्दो । (आर्यताकमलजकुलमलङ्करोति हरिभमनरेन्द्रः ।)

सूत्रधारः—(साहङ्कारं) आर्ये ! स्वकुलविभूषणपात्रं, का
नाम वर्णना । यदेष जगदशेषमपि विभूषयति श्रूयतिः ।

यतः,

कर्पूरैरिव पूरितं विमलितं गङ्गातरङ्गैरिव
श्रीखण्डैरिव भूषितं शिशिरितं ज्योत्स्नावितानैरिव ।
हारौघैरिव भूषितं कवचितं जातीप्रसूनैरिव
श्रीमङ्गाति हरिभ्रमच्चित्तिपतेः शुभ्रैर्यशोभिर्जगत ॥११॥

अपि च,

तत्साहचर्यमेकया रसनया दानाद्भुतं वर्ण्यतां
स्वर्गोत्तीर्णसुरद्रुमभ्रमकरं राष्ट्रौढचूडामणेः ॥
स्वर्णालङ्कृतिशृङ्खलावितरणव्याजेन येनानिशं
भूपालेन कलावतां निगडिता हस्ता वदान्यान्तरात् ॥१२॥

(विचिन्त्य सोल्लासं)

सर्वथा फलितमस्माकं मनोरथेन । यदियं परिषदाराधन-
सामग्री ।

तथा हि—

महर्ग्याः सविशेषनैपुणपुषः सेयं विदग्धा सभा
चेतःसंबननं जनेषु ललितं पार्थस्य लीलायितम् ।
सर्वाङ्गीणरसाभिरामिकगुणग्रामश्च रामः कविः
स्वामी चैष हरिभ्रमः कमजुषां दारिद्र्यमुद्राहरः ॥ १३ ॥

(नेपथ्ये)

उल्लसितहाससिरिणा
सरसीकमलायरेण मिलिभस्स ।
मलयानिलस्स महिमा
विलसह भुभणांमि कोवि रमणीओ ॥१४॥

(उल्लसितहासश्रिया सरसीकमलाकरेण मिलितस्य ।

मलयानिलस्य महिमा विलसति भुवने कोऽपि रमणीयः ॥)

सूत्रधारः—(श्रुत्वा, सहर्षं नेपथ्याभिमुखमवलोक्य)

आर्ये ! कथमुपक्रान्तमेव नर्तकैः । यदियं द्वारवतीनिवा-
सिना भगवता श्रीवासुदेवेन सङ्गतस्य किमपि महिमभाजो ऽर्जु-
नस्य प्रावेशिकी ध्रुवा श्रूयते । तदावामप्यनन्तरकरणीयाय स-
ज्जीभवावः ।

इति निष्क्रान्तौ । प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति विसाकिसल्यादिशिशिरोपचारद्वस्तः पुरुषः ।)

पुरुषः—(ऊर्ध्वमवलोक्य ससंभ्रमं) कथं विभाति विभावरी ।

तारा नातिघना मुखेषु ककुभां किञ्चित्तमश्नीयते
रूप्यादर्शतलाविलद्युतिरितश्चन्द्रोऽपि तन्द्राघितः ।

किञ्चान्तस्तरुकोटरेषु विगलान्निद्रारसाः सालसं
स्थायं स्थायममी समीरितगिरः कूजान्ति पक्षिब्रजाः ॥१५॥

अपि च,

निस्तन्द्रचन्द्रकरकन्दलतुन्दिलानि
लीलाचकोरयुगलान्यलसीभवन्ति ॥

पीत्वा मधूनि च वधूरतखेदमुद्रा-

निद्रालवः कुवलयान्यलयो विशन्ति ॥ १६ ॥

अये कथमयमुदयगिरिशिखरशेखरीभवति भगवान् गभ-
स्तिमाली । (समन्ततो विभाव्य सविस्मयं) अहो अरुणसारथे-
ररुणिमा कश्चिदतरुणाकिरणानाम् ।

सिन्दूरैरिष दिग्भ्रमैरिष जपापुष्पैरिष प्रस्फुर-
न्माणिक्यैरिष कुङ्कुमैरिष लसल्लाक्षारसौचैरिष ॥

एतद्विस्तुरितं कृतं कवचितं व्याभूषितं रूपितं
सिक्तं भाति जगद्विस्तृत्वरतरैर्भानोर्नवैर्भानुभिः ॥१७॥

(पुरोऽवलोक्य)

अहो प्रतिदिनमवलोक्यमानाऽपि नवनवैव दिशति कमपि

प्रमदभरं पुरन्दरानुजमुजपरिघपरिपालितेयं पुरी द्वारवती ।

मध्ये विचित्रमणिचित्रितहेमहर्म्य-

रम्या विभाति नगरी गरुडध्वजस्य ।

यन्नेन्द्रनीलरुचिरो हरिरेष भूमेः

शृङ्गारहारपदनायकवच्चकास्ति ॥ १८ ॥

(परिक्रम्य, पुरोऽवलोक्य)

कथमयं भगवतो मधुसूदनस्यानुचरः पुष्कराक्ष इत एवा-
भिवर्तते । (सवितर्क) हन्त कुमारधनञ्जयो ऽद्य निखिलामपि
निशाम्,

बिभ्यद्ददाति न दृशं यदतन्द्रचन्द्रे

निद्रां न विन्दति न निन्दति चन्दनेऽपि ।

सम्भावयामि तदसंशयमेतर्दीये

जागर्ति कापि दयिता हृदयेऽन्तरद्य ॥ १९ ॥

(इति किञ्चिच्चिन्तां नाटयति)

(ततः प्रविशति पुष्कराक्षः)

पुष्कराक्षः—अहो स्वामिनो मधुसूदनस्य धनञ्जये
किमपि निरतिशयं प्रेम ।

स्वैरं विहृत्य नवकेलिवनान्निवृत्त-

मात्रस्य सख्युरुदितामरतिं निशम्य ।

तत्तद्वितर्कशतसम्प्लुतमानसोऽद्य

देवः कथं कथमहो रजनीमनैषीत् ॥ २० ॥

आदिष्टं च मम यद्वत्स पुष्कराक्ष ! प्रत्युषएव वृत्तान्तमिमं-
वगम्य त्वरिततरं मां द्रक्ष्यसीति । तद्यावदनुसरामि ।

(कचिदपि तदरतिनिमित्तं परिक्रम्यावलोक्य) कथमयं धन-
ञ्जयस्य प्रियवयस्यो वसुभूतिः ? ।

(उपसृत्य)

वयस्य ! वसुभूते ! विभावयामि किमपि चिन्तातुरं ते
चेतः । यदिह सविधस्थितमपि मां न सम्भावयसि ।

वसुभूतिः—(सहसा ऽवलोक्य सादरं) सखे ! पुष्क-
राक्ष ! परिष्वजस्व (इत्युभावाल्लिङ्गनं नाटयतः)

पुष्कराक्षः—अयि वसुभूते ! प्रातरेव विसकिसलयादि
शिशिरोपचारसम्भारश्चिन्ता चेयं किमपि निमित्तमास्त्वचयतः ।
तत्कथय किमेतत् ?

वसुभूतिः—सखे ! किमकथनीयं नाम भवतः । शृणु
तावत् । एकदा श्रुतञ्च कुरुराजधान्यामेव गगनमध्यमध्यारूढे
भगवति मरीचिमालिनि राजकुलद्वारि कैश्चिदपहृतगोधनस्य गो-
पजनस्य परिभ्रवघोषणायां सहसैव महान् कलकलः समभवत् ।

पुष्कराक्षः—ततस्ततः ।

वसुभूतिः—ततश्च तदाकर्ण्य रिपुपरिभवमसहमानः सम-

यमतिलङ्घ्य गाण्डीवग्रहाय रहसि पाञ्चालीसहचरस्य महारा-
जस्य सरभसं विवेश वासभवनं धनञ्जयः ।

पुष्कराक्षः—(सबहुमानं) किमुच्यते धनञ्जयस्य रण-
रसलीलायितम् । ततस्ततः ?

वसुभूतिः—ततश्च तत्कालमेव तानाततायिनो निहत्य,
आहत्य च गोधनानि समयविधिमनुसन्दधानस्तीर्थयात्राप्रसङ्गतः
सरस्वतीसङ्गमसमुल्लासिनो महोदधे रोधसि विहितायतनस-
न्निधानेन भगवता श्रीसोमनाथदेवेन सनाथं प्रभासमाससाद ।

पुष्कराक्षः—किमाश्चर्यं धनञ्जये विक्रमस्य समुचितक्र-
मस्य च । ततस्ततः ? ।

वसुभूतिः—ततश्च समधिगतवृत्तान्तेन भगवता श्रीवासु-
देवेन स्वरिततरमागतेन सङ्गतः कमपि बाह्यनसातिवर्चिनं
प्रमदभरमनुभवन् सहैव द्वारवतीमुपेत्य लीलोद्यानसविधवर्तिनि
विजितवैजयन्ते विलासभवने कृतनिवासो दिवानिशं नवनवो-
पचारलालितः कलितमुखसन्ततिर्नयति दिवसानि ।

पुष्कराक्षः—ततस्ततः ।

वसुभूतिः—एवं च सति ह्यस्तनदिनएव वनविहारकौ-
तुकी करकलितकनकवेत्रलतया पत्रल्लेखया ऽनुगम्यमानो मधु-
करमालयेव वसन्तस्तद्विलासकाननमलञ्चकार ।

पुष्कराक्षः—ततस्ततः ।

वसुभूतिः—सखे ! न परिकलयामि लीलावनवृत्तान्तम् ।
परं प्रत्यागतमात्र एव मनसि कामपि महतीमरतिमुद्वहन्नन्यइव,
अपरिचित इव, शून्य इव, मत्त इव, मुषित इव, मूढ इव, भ्रान्त-
इव, ग्रहग्रस्त इव, काश्चिदननुभूतचरीमवस्थामापन्नः सहसैव
समदृश्यत कुमारो धनञ्जयः ।

पुष्कराक्षः—(साशङ्कं) अहह भहदसम्भावनीयमेतत् ।
ततस्ततः ।

वसुभूतिः—ततश्च कथं कथमपि गमितवासरः सुसंवृति-
रपि सदसि स्थातुमनलमवलम्ब्य पत्रलेखाकरमधिरुरोह परि-
मितपरिवारः प्रासादशिखरम् ।

पुष्कराक्षः—ततस्ततः ।

वसुभूतिः—ततश्च कतिपयकालकलया निजकरसुधा-
भिधर्वलयति धरातलं तरुणरोहिणीरमणे,

तान्तस्य तापविषदं किमिव ब्रवीमि

चन्द्रः कथं कचिदहो दहनेऽपि दृष्टः ।

आस्तां तदेतदवबिभ्रदिमामवस्थां

यैरीक्षितः स खलु हन्त त एव धीराः ॥ २१ ॥

(इत्युत्कम्पं नाटयति)

पुष्कराक्षः—अहह श्रोतुमपि न शक्नोमि ।

वसुभूतिः—सखे ! कामपि तरलतामाविभ्रतः कुमारस्य,

क्षणं तल्पे ऽनल्पैः किसलयदलैः कल्पिततले

क्षणं लीलावाट्यां क्षणमथ च वातायनमनु ।

क्षणं धारागारे क्षणमुपरि वेदिस्थितिरभूत्

परं यातायातैरजनि रजनीयं परिणता ॥ २२ ॥

पुष्कराक्षः— वयस्य ! वसुभूते ! तर्कयसि किमपि

तत्तापनिमिचम् ?

वसुभूतिः—सखे ! विचारयामि निजधियोऽनुरूपम् ।

(“विभ्यद्दाती” स्यादि पठति)

पुष्कराक्षः— एवमेतत् । साधुसन्दर्शिनी वयस्यबुद्धिः ।

तत्स्वरस्व शिशिरोपचारसम्बिधानाय । अहमपि वृत्तान्तमिमं
स्वामिने निवेदयामि ।

(इति निष्क्रान्तौ)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति मदनावस्थां नाटयन् यथानिर्दिष्टो ऽर्जुनः)

विभवतश्च परिवारः ।

अर्जुनः—(सवितर्कमात्मगतं) इन्त विषमोऽयं विधि-

व्यतिकरः ।

लीलोद्याने दिदृक्षा क नु भवतु मम काऽस्तु साऽपीह तन्वी
चेष्टा माधुर्यधुर्याः क नु हृदयहतः सन्तु तास्तास्तदीयाः ।

काऽधैर्यं चेतसो ऽस्तु क नु किरतु क्षरानेष कामः प्रकामं
नो जाने सम्बिधानं स्फुरतु नवमिदं किं विधातुं विधातुः २३

(इति मदनावस्थामभिनीय पुनः संवरणं नाटयति)

विजयसेनः—(सोपरोधं) अयि कुमार धनञ्जय ! क-
थय किमिदमवगूह्यं परिजनेऽपि ? यतः,

दहन्नन्तस्तत्त्वं प्रसरति सदा संवृतिकृता-

मनुद्भिन्नो धैर्याद्बहिरिह गभीरे मनसि यः ।

स चिन्तासन्तानः सततमविषह्यः प्रतिपदं

प्रसह्य प्रोन्माथी हृदयपुटपाकः स्फुटतरः ॥ २४ ॥

सुनीतिः—स्वामिन् ! साधु विज्ञापयति विजयसेनः ।

इच्छानुवर्त्ति सततमविभक्तसुखासुखम् ।

स्थानमेकं रहस्यस्य मनः परिजनो ऽथ वा ॥ २५ ॥

तद्वत् दोषायितेन । (अर्जुनः सनिभृतनिःश्वासं किञ्चि-
दधोमुखस्तिष्ठति) ।

विजयसेनः—(साश्चर्यं) स्वामिन् ! सकलरहस्येषु,

चेतो वयं वयं चेतो गणनेयमभूत्पुरा ।

कथमद्यतनी वृत्तिश्चेतश्चेतो वयं वयम् ॥ २६ ॥

अर्जुनः—(सविलक्षस्मितं) अयि वयस्यौ ! युवयोरपि
किमपि गोपनीयमस्ति ? परमियं त्रया किञ्चिदन्तरयति ।

(इति पुनर्वैलक्ष्यं नाटयति)

सुनीतिः—

कचनानुचितविधाने

निजमनसोऽपि त्रपा संतां भवति ।

स्निग्धः सदानुवृत्ति-

र्न परिजनः कुत्रचित् त्रपाहेतुः ॥ २७ ॥

अर्जुनः—(सविलक्ष्मिमतं) शृणुतं तावत् । प्रभातप्राय-
एव परेद्यवि विहिताहानसंज्ञ इवाऽनिलविलुलितलतापल्लवाङ्गु-
लिभिस्तरुभिरुच्चैराहूयमान इव मदकलकोकिलाकुलकुहूरवैर-
भिनन्द्यमानइव मधुरसरसनमत्तमधुकरमधुरझङ्कारैरनुनीयमान
इव प्रतिपदमुपनम्य नवकुसुमसौरभोद्गारिणोपवनपवनेन दिङ्-
क्षारसपरवशः पत्रलेखया सह तदुद्यानमविशम् ।

उभौ—ततस्ततः ।

अर्जुनः—ततश्च,

आलोक्य लोकोत्तररूपसम्प-

ल्लीलावनं संवननं दृशस्तत् ।

चित्रं न तच्चित्ररथं कथञ्चि-

ज्ञानन्दनं नन्दनमप्यवैमि ॥ २८ ॥

तत्र चित्रपरम्परापहतमना मनागिव परिभ्रमन् कुसुमावचा-
यपरिचयेन किमपि कलयन्नायासलवं लवङ्गलतामण्डपतले
विमलमणिवेदिकाशमुपविश्य श्रममनैषम् ।

उभौ—ततस्ततः ।

अर्जुनः—तत्र च परिसर एव तरुलतान्तरितं त्वरितगामिन्याः कस्याश्चन कामिन्या नृपुररवकिर्मीरितं 'दिष्ट्या सखि! स एवायमिह' इति मन्दं मन्दं शब्दमश्रौषम् ।

विजयसेनः—(सवितर्क) नूनं कदाचन दर्शनजनिता-
नुरागया कया च न पुनरिदानीं वनविहारवीक्षितं देवमवधार-
यितुं प्रहिताया निमृत्तमागम्य सम्यगवगम्य निवृत्तायाः प्रिया-
वेदनेन भवितव्यम् ।

अर्जुनः—ततश्च किमिदमिति कौतुकेनास्थाय त्रिचतुरैरेव
पदैः,

रूपेण बाह्यामसयोरतिवृत्तपारां
तारान्तरे शशिकलामिव विस्फुरन्तीम् ।
कां चित्सखीषु सविशेषविसारिलक्ष्मी-
मुद्वीक्ष्य विस्मयरसाम्बुनिधावमज्जम् ॥ २९ ॥

ततश्च क्षणमवलोक्य तामिदमचिन्तयम् ।

किं निर्गतेयं घनसाररम्भा-

स्तम्भाद्विधायाद्धिभिदां स्वयम्भुः ।

राक्तामृगाङ्गादथ दृश्यमान-

द्विधाविधादत्तकलङ्कशङ्कात् ॥ ३० ॥

विजयसेनः—ततश्च ।

अर्जुनः—ततश्च त्रिभुवनविजयिनो मदनस्य मूर्तिमती
शक्तिरिव केयमिति मयि विचिन्तयत्येव सा,

सस्वेदचिन्दुनिकुरम्बकरम्बिताङ्ग-

भङ्गं कुरङ्गदगनङ्गरसालसानि ।

मद्रीक्षया वलितकन्धरवन्धुराणि

शून्यानि कानि च न मन्दमदात्पदानि ॥ ३१ ॥

विजयसेनः—अयि कुमार ! कतमामलङ्करोति सा
वयोऽवस्थाम् ?

अर्जुनः—मन्ये अभिनवयौवनारम्भमेतदीयं वयः ।
यदस्याः,

दृशोर्द्वन्द्वं मुक्त्वा चिरपरिचितां तामृजुगतिं

चलत्किञ्चिद्वाचि प्रसरति तथा नातितरलम् ।

कुचश्रीरप्युच्चैः श्रयति न निजाभोगमुचितं

नितम्बः सल्लक्ष्मीरपि च गरिमाणं गुणयति ॥ ३२ ॥

सुनीतिः—हन्त मन्मथप्रथमावतरणमङ्गलशंसिनीयमव-

स्था तदङ्गानाम् ।

अर्जुनः—तदनु वनविहारलीलया कतिपयपदानि दत्वा
जनितश्रमेव वकुलतरुतले कृतस्थितिः सा सुन्दराङ्गी,

सन्दंशिताङ्गुलिनिपीडितपाणिपृष्ठ-

मुल्लासिषाहुयुगलं परिवर्त्य किञ्चित् ।

उत्तम्भितोच्चकुचकुम्भकृताङ्गभङ्गा
मदूहकपथे सुखविधेः परिधिं चकार ॥ ३३ ॥

अपि च,

वितन्वती तानि तरङ्गितानि
तदीयदृग्दर्शितभूरिभावा ।
अपाङ्गरङ्गे कृतलास्यभङ्गी-
रङ्गीकृतानङ्गगुरूपदेशा ॥ ३४ ॥

सुनीतिः—(सवितर्क)

दिष्टया स एव हि सखीति सखीवचो यत्
यच्चाप्यनङ्गकलितानि च तानि तस्याः ।
सम्भावयामि तदसंशयमेतदीयं
चेताश्चिरं कलितरागभरं त्वयीति ॥ ३५ ॥

अर्जुनः—अत्रान्तरे जराविसंष्ठुलगतिरागत्य दूरत एव
कोऽपि कञ्चुकी—‘भर्तृदारिके ! देव्यो भवतीं दिदृक्षन्ते’ इति
किञ्चिदुच्चैरवोचत् ।

सुनीतिः—ततस्ततः ।

अर्जुनः—ततश्च तद्वचनसमनन्तरमेव कथं कथञ्चिदनिच्छ-
न्त्यपि बलादिव नीयमाना पदे पदे प्रस्खलन्ती मिषेण पुनः पुन-
र्मयि कटाक्षमुत्क्षिपन्ती समं सखीभिर्मम मनसा च तरुलतान्तरि-
ततनुः प्रतस्थे ।

विजयसेनः—ततस्ततः ।

अर्जुनः—ततश्च नयनपथमतिक्रान्तायां च तस्यां किमिय-
मपस्मृतिर्निद्रा वा, किं स्वप्न उत मोहः, किं सुखमसुखं वा, को
ऽहं क्व वा, किमिदमिति किञ्चन नाध्यगच्छम् । स्मरशरनिर्कर-
कीलितइव विकलेन्द्रियवृत्तिः क्षणमतिष्ठम् ।

सुनीतिः—(साशङ्कं) ततस्ततः ।

अर्जुनः—ततश्च पत्रलेखाप्रयत्नेन लब्धप्रबोधः क्षणमिव
स्थित्वा तत्करमवलम्ब्य श्रमजलगलितचरणलाक्षारुणां तत्पदप-
रम्परामधिगम्यानुमिततद्गतिस्तामनुसरन्नदूरतएव तरुणतमालक-
तान्तरितः पुरत एव यावत्तां पश्यामि तावच्च,

स्वद्वारि वेदिकदर्ली परिरभ्य दोर्भ्यां

प्रत्यग्निवेद्यनतमाननमंसदेशे ।

आमीलिताक्षनिभृतश्वसितं विवृत्त-

पादाम्बुजा किमपि सा ऽतिचिरं निदध्यौ ॥३६॥

सुनीतिः—(सोच्छ्वासं) ततस्ततः ।

अर्जुनः—ततश्च पुनरुज्जीवित इव,

सद्यः प्रोद्यदनङ्गरङ्गकलितां तां वीक्ष्य तादृग्विधां

स्वर्गादप्युपरीव तावदभवं मग्नः सुधायामिव ।

यावच्चाहितविस्मयेन मनसा तां भावयामि क्षणं

(किञ्चिन्निमीलितनयनः क्षणमिव स्थित्वा)

तावच्च,

नो जाने सहसैव सा किमविद्याद् गेहं नु देहं मम ॥१७॥

(इति पुनश्चिन्तां नाटयति)

विजयसेनः—(सुनीतिं प्रति जनान्तिकं) विषममिव कि-
मपि पश्यामि । (अर्जुनं प्रति) स्वामिन् ! ततस्ततः ।

अर्जुनः—(सनिःश्वासं) तदनु मदनहतकेन कामपि दशां
लम्भितः । पत्रलेखया कथं कथञ्चन सदनमानीतोऽस्मि ।

सुनीतिः—देव विज्ञायते देवस्य सकलकरणहरिणवा-
गुरा कतमेयमिति ?

अर्जुनः—वयस्य ! तदेव विज्ञातुं प्रातरेव प्रहिता न जाने
कथं नु चिरयति पत्रलेखा ?

(इत्यौत्सुक्यं नाटयति)

(ततः प्रविशति पत्रलेखा)

पत्रलेखा—(पुरो विलोक्य) हृद्धी हृद्धी कहां पुनो देवस्स
अञ्जु वि सच्चिअ हिअगंठी । (कथं पुनर्देवस्य अद्यपि सत्येव
हृदयग्रन्थिः) ?

(परिक्रम्य) जयदु देवो । (जयतु देवः ।)

अर्जुनः—(हृष्टा) अयि पत्रलेखे ! कथय किमपि विदि-
तवत्यसि ?

पत्रलेखा—देव ! देवादेसेण इदो णिग्गदाएव्व मए

महुमहणपहुदीण अन्तेउरएसु मिसेण परिब्भामिअ निउणं नि-
रुवयंतीएवि कहिं पि किं पि ण परिकालिदं । (देव ! देवादेशेन
इतो निर्गतयैव मया मधुमथनप्रभृतीनामन्तःपुरेषु मिषेण परिअम्य
निपुणं निरूपयन्त्याऽपि कुत्रापि किमपि न परिकलितम्)

अर्जुनः—(सविषादौत्सुक्यं) ततस्ततः ।

पत्रलेखा—तदो अ दारिणं विअ देवी रोहिणीए मन्दि-
रादो णिवकन्तमित्ताए तस्सि विअ दुवारदेसे भट्टिदारिआ
सुभदाए उपजणणी खीरतरांगिणी किं पि चिन्ताउलहियया
लक्खिदा पुच्छिदा अ चिन्ताकारणं । (ततश्चेदानीमिव देव्यां
रोहिण्यां मन्दिरान्निष्क्रान्तमात्रायां तस्मिन्नेव द्वारदेशे भट्टिदारिका-
सुभद्राया उपजननी क्षीरतरङ्गिणी किमपि चिन्ताकुलहृदया ऽऽलक्षिता
पृष्टा च चिन्ताकारणम्)

अर्जुनः—(सवितर्कं) ततस्ततः ।

पत्रलेखा—तदो अ भणिदं तीए, सहि पत्तलेहे अम्हाण
भट्टिदारिआ कदिवयदिवसाणं पहुदि दुम्मणायमाणा,
एदस्सि वि महुस्सवे ण कुणइ हिंदोलणाखेलणं
सद्धं सुद्धसहीहि कीलइ मणं पंचालियाहिं ण य ।
किं अण्णं सुअसारिआण महुरालावे वि उब्बिबिरी
चित्ते आलिहियव्व सुन्नहिअया रत्तिदिअं दीसई॥३८॥

(ततश्च भणितं तथा साखि पत्रलेखे ! अस्माकं भर्तृदारिका
कतिपयदिवसेभ्यः प्रभृति दुर्मनायमाना,)

एतस्मिन्नपि मधूत्सवे न कुरुते हिन्दोलनाखेलनं
सार्द्धं सुगधसखीभिः क्रीडति मनाक् पाञ्चालिकाभिर्न च ।
किमन्यच्छ्रुत्सारिकाणां मधुरालापेऽपि उद्ग्राभ्यती ?
चित्रे आलिखितेव शून्यहृदया रात्रिन्दिबं दृश्यते ॥ ३८ ॥

अर्जुनः—(सोत्कण्ठं श्रुत्वा) ततस्ततः ।

पत्रलेखा—पुनो वि तीए भणिदं गयदिअये विअ सह
सहीहिं केळिवणाविणिवुत्तमित्ताए तीए अंगेसु स कोवि संदावो
आसि । जं नयनलक्षितदं पि न साहिदुं पारेमि । जेण सयलं
पि रयणि पि,

न पढइ घणपट्टे अच्छिपिच्छेहिं मुकं

छमछमिदकपोलावट्टिदं बाह्वारि ॥

अविणिअ विसरिल्लुत्तत्तणीसासफंसे

उवकिवमकिआसे वेवए अंगलच्छी ॥ ३९ ॥

(पुनरपि तथा भणितं गतदिवसे एव सह सखीभिः केळि-
वनविनिवृत्तमात्रायास्तस्या अङ्गेषु स कोपि सन्ताप आसीत् ।
यं नयनलक्षितमपि न सोढुं पारयामि । येन सकलामपि रज-
नीमपि,)

न पतति घनपट्टे अक्षिपक्षमभिर्मुक्तं

छमछमितकपोलावर्तितं बाष्पवारि ।

अविनीय विस्ममरोत्तसनिःश्वासस्पर्शं

+ + + + + वेपते अङ्गलक्ष्मीः ॥ ३९ ॥

अर्जुनः—(सादरं) ततस्ततः ।

पत्रलेखाः—तदो अ 'जाणासि सहि किंणु इत्थ कारणं'
ति अणुजुत्ताए तीए भाणिदं 'सहि निवणं ण जाने यदि
केलिवणविहारपरिस्समो अदिद्वदोसो वा कोवि' ।

(ततश्च 'जानासि सासि किंन्वत्र कारण'मिति अनुयुक्त्या तया
भाणितम् 'सासि ! निपुणं न जाने यदि केलिवनविहारपरिश्रमो दृष्ट-
दोषो वा कोऽपि') ।

अर्जुनः—ततस्ततः ।

पत्रलेखा—तदो मए निहुअं हसिऊण भाणिदं, 'सहि
अण्णं पि किं पि संभावीयदि' ।

(ततो मया निभृतं हसित्वा भाणितम्, 'सासि ! अन्यदपि
किमपि सम्भाव्यते') ।

अर्जुनः—(साशङ्कं) ततस्ततः ।

पत्रलेखा—तदो अ सुणिअ मणोगदाए अभिहिदं,
अवि संभावीयदि । एतास्स अवत्थंतरे किं पुण णिविडळज्जा-
जवाणियंतारिअं बालियाण हिअयगयं केण लक्खीयदि । जत्थ
भयवं मंमहो वि जाणिअमोहव्वमोहविक्रमो भादि ।

(ततश्च श्रुत्वा मनोगतया ऽभिहितम् , अपि सम्भाव्यते ।
एतस्मिन्नवस्थान्तरे किं पुनर्निबिडलज्जाञ्जवनिकान्तरितं बालिकानां
हृदयगतं केन लक्ष्यते । यत्र भगवान् मन्मथोऽपि जनितमोहव्यामोह-
विक्रमो भाति) ।

अर्जुनः—ततस्ततः ।

पञ्चलेखा—तदो मए भणिदं, कहिं पुण संपदि पदिठदा
पिअसही ।

(ततो मया भणितम्, कुत्र पुनः सम्प्रति प्रस्थिता प्रियसखी) ।

अर्जुनः—ततस्ततः ।

पञ्चलेखा—निवेदिदं तीए, अज्ज मज्झण्णे संकिददोसोव-
समकारणेण णयणपेरंतमंडणचंडिआयदणं सुभद्रा समं कुलमह-
त्तरीहिं गमिस्सदित्ति तदुवहारमेलणपवत्ता अज्ज पुणो वि तं
विअ विलासवणं सह सहीहि भद्रदारिआ गदित्ति सुणिअ
पव्जाउत्तम्हि ।

(निवेदितं तथा. अद्य मध्याह्ने शङ्कितदोषोपशमकारणेन नयन-
पर्यन्तमण्डनचण्डिकायतनं सुभद्रा समं कुलमहत्तरीभिर्गमिष्यतीति
तदुपहारमेलनप्रवृत्ता अद्य पुनरपि तदेव विलासवनं सह सखीभिर्म-
तृदारिका गतेति श्रुत्वा पर्यावृत्ताऽस्मि ।

अर्जुनः—ततस्ततः ।

पत्रलेखा—तदो अ सहि समीहिदं साहेसुत्ति भणिअ
बुत्तंमिमं विज्जवेदुं देवस्स चरणमूलमागदहि । (ततश्च सखि !
समीहितं साधयस्वेति भणित्वा वृत्तान्तमिमं विज्ञापयितुं देवस्य चरण-
मूलमागताऽस्मि ।)

अर्जुनः—(स्वगतं)

दिष्ट्या ज्ञाताऽथ किं वा क्षममिह विरहं हा कथं वाऽस्मि सोढा
रे चेतः के तवामी भृशमरतिरथा हन्त दृश्येत साऽपि ।
किं वा वक्ष्ये सुरारिं क नु रभसवलद्ग्रीवमुद्धीक्षितं तत्
हर्तुं शक्तः किमेतामहह मयि रणे यादवाः के वराकाः॥४१॥

(प्रकाशं) अयि पत्रलेखे ! क च न पुनर्दृश्यते ऽपि ?

पत्रलेखा—णं पत्ता सह सहीहिं केलिवणं । (ननु प्राप्ता
सह सखीभिः केलिवनम्) ।

अर्जुनः—(सौसुक्यं) निवेदय तदुद्यानगामिनं मार्गम् ।

पत्रलेखा—(पुरोभूय) इद इदो देवो । (इत इतो देवः)

(इति सर्वे परिक्रामन्ति)

पत्रलेखा—एदं तं केलिवणं । (एतत्केलिवनम्)

(इति सर्वे प्रवेशं नाटयन्ति)

सुनीतिः—(समन्तादवलोक्य)

विलसदलसलीलं मन्दमान्दोलनाभिः

प्रसृमरमधुगन्धं पल्लवापाटलश्रि ।

अलिकुलकलगुञ्जागङ्गदालापमेत—

त्प्रमदवनमिदानीं नाम घत्ते यथार्थम् ॥ ४२ ॥

पत्रलेखा—(ससम्भ्रमं हस्तसंज्ञया सुनीतिं निवारयन्ती
निभृतपदं परानुवृत्त्य)

अये मन्दं कहेसु । (अये मन्दं कथयस्व)

अर्जुनः—कथमिव ?

पत्रलेखा—(नेपथ्याभिमुखं हस्तेन दर्शयन्ती) इदो ज्वेव
नादिदूरे कुसुमाङ्गं उच्चिणन्ती सहीहिं परिवुदा सा कंणयारयणं
सुभद्रा विहरदि । कदा वि अत्ताणं कलयलं निसुणिअ गहीद-
सम्भमा अण्णदो गच्छेइ । (इत एव नातिदूरे कुसुमान्युच्चिन्वती
संखीभिः परिवृता सा कन्यकारण्यं सुभद्रा विहरति । कदाचिदा-
त्मनां कलकलं निश्चुत्य गृहीतसम्भ्रमा अन्यतो गच्छेत् ।)

अर्जुनः—साधु समर्थयसे । इहैव कुरवकवीथिकान्तरिता
निभृतं द्रक्ष्यामः ।

(इति सर्वे सकौतुकमालोकयन्ति ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा सुभद्रा सख्यश्च ।)

सुभद्रा—(सखेदालसं किञ्चित्परिक्रम्य स्वगतं)

उषादिसह अणङ्गो किं पि जं जं रहस्सं

ण हु सुणइ मणो तं केण मन्तीय दीहं ।

अणुदिनमणुराखं वड्ढए का वि लज्जा

गुरुयणवसगा ही किं करिस्सं हदम्हि ॥ ४३ ॥

(उपदिशति अनङ्गः किमपि यद्यद्रहस्यं

न खलु शृणोति मनस्तत् केन मन्त्रयेयं दीर्घम् । ?

अनुदिनमनुरागो वर्द्धते काऽपि लज्जा

गुरुजनवशगा ही किं करिष्ये हतास्मि ॥)

(इति चिन्तां नाटयति ।)

बकुलमाला—(अपवार्य) हला लवङ्गिए पेक्खासि एव्व
सहीए अवच्छं । ण हु सुणइ किं पि भणिअं । पुरा उन्निवण्ण-
पेक्खएण साहेइं णिहुरविसरिल्लसासागाणिकरसा कुंरगत्थी ।

(हला लवङ्गिके प्रेक्षस एव सख्या अवस्थाम् । न खलु शृणोति
किमपि भणितम् । + + + + + + +)

(अर्जुनः सोत्कण्ठं पश्यति)

विजयसेनः—(लतान्तरेण निरूप्य सुनीतिं प्रति जनान्ति-
कम्) युक्तमपहतमनया मनो देवस्य । तरलयति हि महोदधिं
कौमुदी ।

लवङ्गिका—सहि पेक्खामि २ किं करीयदि अत्तणो
अगोअरे अत्थे । तह वि किं पि उवक्खिवामि । (सुमद्रां प्रति)
भट्टिदारिए इदो दाव देसु दिट्ठिं । (सखि ! पश्यामि २ किं
क्रियते आत्मनो ऽगोचरे ऽर्थे । तथाऽपि किमप्युपक्षिपामि । भर्तृदा-
रिके ! इतस्तावत् देहि दृष्टिम् ।)

जो एसो । (य एषः)

उत्कण्ठाभरकारिणा मधुरसेनापूरिअब्धन्तरा
सेयं पेक्खिअ चंपयस्स कलिआ मीसिच्चहासस्सुहिं ।
उत्फुल्लासु लदासु मत्तभमरो सुत्तूण केलीरसं
दूरादेव विसारिणा परिमलेणालुद्धअं धावदि ॥४४॥

(उत्कण्ठाभरकारिणा मधुरसेनापूरिताभ्यन्तरा

सेयं प्रेक्ष्य चम्पकस्य कलिकामीषद् विकासोन्मुखीम् ? ।

उत्फुल्लासु लतासु मत्तभमरो मुक्ता केलीरसं

दूरादेव विसारिणा परिमलेनालुब्धकं धावति ॥)

अर्जुनः—(साशङ्कं पत्रलेखां प्रति) कथमियमुद्दिश्य माम-
न्योक्तिमभिदधाति ।

पत्रलेखा—णं वखु २ चतुरवयणंमि दप्पणतलवज्जघा
पेक्खियदि तथा २ दीसदि । (न खलु २ चतुरवचने दर्पणतलव-
द्यथा प्रेक्ष्यते तथा तथा दृश्यते ।)

सुभद्रा—हंजे ! लवङ्गिण कहिं सा कलिएत्ति । (सखि ।
लवङ्गिके ! कुत्र सा कलिकेति) (लवङ्गिकयोपेदिश्यमाना कलहंसि-
काकरमवलम्ब्य व्यस्तालसपदं परिक्रामति ।)

सुभद्रा—(कलिकामवलोकयन्ती कोकिलारवश्रुतिमभिनीय
सत्रासोत्क्रम्य) सहि ! किं अवरद्धं मए । जं एसा कलिया को-
वारुणणयणा णिरन्तरं दूसहवयणेहि मं दूहवेइ । (सखि ! कि-

मपराद्धं मया, यदेषा कलिका कोपारुणनयना निरन्तरं दुःसहवचनैर्मा
दुःस्रयति ।)

(इति कर्णो पिदधाति ।)

मालतिका—(जनान्तिकं) हला लवङ्गिण उच्चासेहि एयं
दुष्टपक्खिणिम् । (उत्त्रासयैतां दुष्टपक्षिणीम् ।)

(लवङ्गिका शाखाधूननं नाटयति ।)

सुभद्रा—(वपुषि पुष्पपतनमभिनीय समयसम्प्रममपसरन्ती)
हा २ परिचाय २ सो अदिनिग्धिणाहिअयो मम्महो रुगरुणि-
अचावमुक्केहिं विसलिच्चेहिं सरेहिं असरणं मं सव्वज्जं पहरदि ।
(हा हा परित्रायस्व २ सोऽतिनिर्घृणहृदयो मन्मथो रुगरुणितचाप-
मुक्तैर्विषलितैः शरैरशरणां मां सर्वाङ्गं प्रहरति ।)

अर्जुनः—(ससम्प्रमौत्सुक्यं) अयि विजयसेन ! धनु-
र्वनुः, निहन्मि तावदेनं प्रियापरिभाविनं मदनहतकम् ।

(इत्यावेगं नाटयति ।)

विजयसेनः—स्वामिन् ! अलमलं संरम्भेण । कुतोऽत्र
कामहतकः ? विरहवैक्लव्यमेतत् ।

(अर्जुनः किञ्चित्सलज्जं पुरस्तथैव विलोकयति ।)

बकुलमाला—अयि ! भट्टिदारिए ! ण एदे विसलिचा
सरा, किं पुण कोइल्लुत्तासकारणेण लवङ्गिआए गाहिऊण तिल-
यसाहं रणरणिअवणकङ्कणं धुणन्तीए गन्धलुद्धभमरा णिवअइ

कुसुमाउली एसा । (अयि भर्तृदारिके ! नैते विषलिताः शराः किं पुनः कोकिलोत्रासकारणेन लवङ्गिकया गृहीत्वा तिलकशाखां रणरणित घनकङ्कणं ध्रुन्वन्त्या गन्धलुब्धभ्रमरा निपतति कुसुमावस्थेषा ।)

सुभद्रा—(सदैव्यं) अयि सहीओ कीस अ कारणं मं विप्पयारेसि । णं जाणन्ति वेअणाजज्जरिज्जंताइं एदाइं अङ्गाइं । (अयि सस्यः ! कीदृशमकारणं मां विप्रकारयन्ति । ननु जानन्ति वेद-नाजर्जरीक्रियमाणान्येतान्यङ्गानि ।)

(इति मदनवेदनां नाटयति ।)

लवङ्गिकाः—अयि भट्टिदारिए उब्भिन्ननवकुसुममधुमत्त-महुअरमहुरझंकारमुहरो सिहरचलिअवालपल्लवपम्भारभासुर-सिरी रत्तासोअपायवो दीसई । ता एणं अणुसरउ पिअसही । (अयि भर्तृदारिके ! उद्भिन्ननवकुसुममधुमत्तमधुकरमधुरझङ्कारमुखरः शिखरचलितबालपल्लवप्राग्भारभासुरश्री रक्ताशोकपादपो दृश्यते । तदे-नभनुसरतु प्रियसखी ।)

सुभद्रा—(कतिचित्पदानि दत्वा विलोक्य सत्रासमुत्तरीया-ञ्चलेन नयनपथं तिरयन्ती सरभसं परावृत्य हस्तेन निदर्शयन्ती)

कलियविसमकोवो बम्महो हुंकिदीहिं

परिहवइ कहं मं पेक्खए देयतिस्स ।

विरहिहि अयमित्तिप्फाडणुज्जमरित्ता

बहुलरुहिरलित्ता कंकवत्ता प्फुरंति ॥ ४५ ॥

[कलितविषमकोपो मन्मथो हुङ्कुतिभिः

परिभवति कथं मां प्रेक्षते..... ॥

विरहिभिः.....

बहुलरुविरलिप्ताः कङ्कपत्राः स्फुरन्ति ॥]

[इति कतिचित्पदानि व्यावर्त्तते ।]

अर्जुनः—[सविषादं] अहह समधिका विरहवेदना-
ऽस्याः, तदेतदीयसविधे भवामि । [इति किञ्चित्ततो निर्गच्छति]
[सविमर्शे] अर्धक्षणमिह स्थित एव पश्यामि ।

[इति पुनस्तत्रैवान्तरितस्तिष्ठति]

सुभद्रा—[मलयानिलस्पर्शमभिनीय सचमत्कारं] हो ! हो !
दवदहणजालकलग्नो अंगाई वाहेइ । [हो हो दवदहनजालक-
लग्नो ऽङ्गानि बाधयति ।]

[इति सहसा पदान्तरे तिष्ठति ।]

बकुलमाला—हृद्दी २ सुरहितीयलो वि मलयाणिलो
पियसहीए अंगाई दुहावेइ । [हा धिक् २ सुरमिशीतलोऽपि मल-
यानिलः प्रियसरूया अङ्गानि दुःखयति ।]

[इति त्वरयोपगम्य उत्तरीये व्यवदधाति ।]

सुभद्रा—[किञ्चिदुच्छ्वस्य क्षणमिव स्थित्वा] अयि
सहीओ किं पि परिस्समो बाहेदि । [अयि सरूयः ! किमपि परि-
श्रमो बाधते ।]

मालविका—[हस्तेन दर्शयन्ती] भट्टिदारिण इदो दाव
बहलसीयलसिणिद्धसुच्छाउ समीवे विवय वउलपायवो चिठ्ठदि ।
ता एयस्स तलमलंकरेउ पियसही । [भर्तृदारिके ! इतस्तावत्
बहलशीतलस्निग्धसुच्छायः समीपएव बकुलपादपस्तिष्ठति । तदेतस्य
तलमलङ्करोतु प्रियसखी ।]

[इति सर्वा मन्दं २ परिक्रामन्ति ।]

मालविका—एसो वउलपायवो । [एष बकुलपादपः ।]
[सुभद्रा साङ्गभङ्गं तद्विष्टपं हस्ताभ्यामवलम्ब्य अंसनिहितैककपोला
किञ्चिन्निमीलिताक्षी परिवर्त्तितपादा सनिःश्वासं चिन्तां नाटयति । कल-
हंसिका कदलीदलेन वीजयति ।]

अर्जुनः—

अस्या मत्प्रेमजां सम्यगधिगम्य दशामिमाम् ।
हन्त हर्षविषादोर्मिकिर्मीरितमिदं मनः ॥४६॥

[इति सौत्कण्ठमालोकते ।]

लवङ्गिका—[सौत्सुक्यं] हद्दी एस महुअरो लद्धनीसा-
सपरिमलो भट्टिदारियाए अहिमुहं परावडई । [हा विक्र एष
मधुकरो लब्धनिःश्वासपरिमलो भर्तृदारिकाया अभिमुखं परापतति ।]

[अमरपरिभ्रामाभिनयादनु सुभद्रा सत्रासं हस्तेन अमरं निवार-
यन्ती किञ्चित्तिर्यङ्मुखं परिवर्त्तयति ।]

अर्जुनः—[ससीत्कारं चमत्कृत्य स्वगतं]

रे चञ्चरीक ! भवताऽतिचिरं सुनसं
 कीदृक् तपः कथय केषु च काननेषु ॥
 सीत्कारकारि परिचुम्ब्य सुखाम्बुजं यत्
 बिम्बाधरासूतरसं धयसीदमीयम् ॥ ४७ ॥

[कलहंसिका कदलीदलेन भ्रमरं निवारयति]

सुभद्रा—(सखेदं) अयि सीयंति अंगाई, न सकुणोमि
 धारिदुं, ता उवविसस्सं दाव । (अयि सीदन्त्यङ्ग नि, न शक्तेमि
 धारयितुं, तदुपवेक्ष्यामि तावत् ।)

(इति नाट्येनोपविश्य चिन्तां नाटयति ।)

मालतिका—(उपविश्य कराभ्यामङ्गं संवाहयन्ती सकरोत्क्षे-
 पं सखीः प्रति) पेक्ख २ सरीरसन्तावं, ता उवनेघ सिसिरोप-
 चारकारणेन । (पश्य २ शरीरसन्तापं, तदुपनयत शिशिरोपचार-
 कारणेन ।)

(वकुलमाला—कलहंसिके तरुलतान्तरेण त्वरितमुपक्रम्य विस-
 किसलयान्यानीय सुभद्रावपुषि आरोपयतः ।)

सुभद्रा—(तानि सहसा प्रक्षिप्य सनिर्वेदं) अलमलं
 एदेण । तत्तमि सलिलबिन्दुनिवडणं विअ हिअयं सन्तावेइ ।

(अलमलमेतेन, तस्मै सलिलबिन्दुनिपतनमिव हृदयं सन्तापयति ।)

अयि मुद्धाओ किं आयासेण । (अयि मुग्धाः किमायासेन ।)

खणवद्धृणापुराभं हिअयं ण वशो धिणा कुतो भयणे ।
दिट्ठी धिदल्लहासे किं कीरउ हुं सहिदब्बं ॥ ४८ ॥

(क्षणवद्धनानुरागं हृदयं न वशे घृणा कुतो मरणे ।

(.....किं क्रियतां हुं सोढव्यम्)

(इति मालतिकामवष्टभ्य किञ्चिन्निमीलति ।)

(सर्वा वैक्लव्यं नाटयन्ति ।)

अर्जुनः—(सरभसं) हा हा कथं मूर्च्छिता । (इति तद-
भिमुखं परिक्रामति ।)

कलहंसिका—(विलोक्य ससम्भ्रमं) पिअसहि इधज्जेव तरु-
तले धणंजयो लक्खीयदि । (प्रियसखि ! इहैव तरुतले धन-
ञ्जयो लक्ष्यते ।

सुभद्रा—(निमीलितेव सखेदं) हद्दी हदस्सि कहं हिययादो
विणिक्कन्तो । (हा धिक् हताऽस्मि कथं हृदयतो विनिष्क्रान्तः)

(इत्युत्कम्पते)

कलहंसिका—णं पेक्ख २ एस धणंजयो ज्जेव इदो
अहिवट्ठदि । (ननु पश्य २ एष धनञ्जयएव इतोऽभिवर्त्तते ।)

(सुभद्रा चक्षुरुन्मील्य, दृष्ट्वा सरभसमुत्थाय आवरणमभिनीय
बकुलान्तरेण गन्तुमिच्छन्ती स्तम्भनाटयति ।)

(सख्यः सविस्मयमालोकयन्ति)

(नेपथ्ये)

लवङ्गि ! कलहंसिके ! बकुलमालिके ! मालाति !
 त्वरध्वमिदमादिशन्त्यसकृदेव देव्यः स्वयम् ॥
 समानयत स्वा चिरं निजसखीं सुभद्रामियं
 प्रयास्यति यतोऽधुना नमसितुं पुराधीश्वरीम् ॥४९॥

सख्यः—(श्रुत्वा ससम्भ्रमं) भट्टिदारिण गच्छम्ह । आदि-
 शन्ति देवीओ । (मर्तृदारिके ! गच्छामः, आदिशन्ति देव्यः ।)

(सुभद्रा—क्षणमिव स्थित्वा निःश्वस्य वलितग्रीवमर्जुनं विलोक-
 यन्ती सखीभिः सह निष्क्रान्ता ।)

(अर्जुनः सोद्वेगं चिन्तां नाटयति । विजयसेनादयोऽर्जुनसमी-
 पमागच्छन्ति ।)

अर्जुनः—(सवितर्कं सुनीतिं प्रति) सखे ! किमुचितमि-
 दानीं नाम ?

सुनीतिः—यदभिरुचितं देवस्य ।

अर्जुनः—(क्षणमिव स्थित्वा सविमर्शं) सर्वथा हठहरणं
 विना नान्पत्रोपायं प [श्यामि] ।

(नेपथ्यामिमुखं किञ्चिदुच्चैः)

कः कोऽत्र भोः ? समादिश्यतां सारयिः, सञ्जीकृत्य
 समानयतु साङ्ग्रामिकं रथमिति ।

सुनीतिः—(साशङ्कं) स्वामिन् !

देवो बाहुमर्हायः समधिकसैन्याश्च या[दृशं वीराः] ।
देशः [कोऽ]पि दवीयान् हठहृतिरेषा कथं नु नयः ॥५०॥

विजयसेनः—कुमार ! युक्तमाह सुनीतिः ।

अर्जुनः—(सर्वं किञ्चिद्विहस्य) वयस्यौ ! नाहं विकत्थना-
परः । तत्त्वमभिद[धे] ।

(चञ्चह)ण्ड प्रचण्डाञ्चननमददनि स्फारविस्फारघोरं
गाण्डीवं सङ्गरान्तर्दधति मयि चमूःकेव देवासुराणाम् ।
शस्त्रज्वालाकरालप्रसृमरसमरारम्भसंरम्भदुःस्थः
स्थातुं शक्रोऽपि नायं प्रभवति पुरतःका कथा यादवानाम् ५१
(इति कराग्रेण श्मश्रूणि स्पृशति ।)

(नेपथ्ये)

आयुष्मन् सज्जीकृत्य समानीतो रथः ।

अर्जुनः—(श्रुत्वा) वयस्यौ ! इहैव स्थायिताम् ।

(इति पत्रलेखया सह किञ्चित् साटोपं परिक्रामति)

सुनीतिः—(सविभर्यं) सखे ! निजनिवासद्वारदेशएव
तिष्ठामः ।

(इति परिक्रामतः ।)

(नेपथ्ये)

भो भो द्वारावतीयाः ! शृणु न नृपतय ! शूरवृष्णपन्धकाद्याः
काऽद्यापि स्वापलीला, प्रचलत, तरसा धावता [ऽऽरुढवा] हाः ।
युष्माकं द्वारकायामतुलबलवतां जीवतां यादवानां
कीर्त्या सार्द्धं सुभद्रां हरति भुजमदादेष गाण्डीवधन्वा ५२ ।

सुनीतिः--(सविमर्श, साशङ्कम्) कथमपहृतैव ।

विजयसेनः--कः सन्देहः, किमसाध्यं नाम धनञ्जयस्य
(नेपथ्ये कलकलः)

(सन्नाहपटहश्च ।)

(उभौ साशङ्कं शृणुतः ।)

(पुनर्नेपथ्ये)

(भो भो द्वारावतीया इत्यादि)

(पुनर्नेपथ्ये)

हंहो धिक् २ किमिदमत्याक्रोशितेन । यतः,

श्रुत्वा वृत्तान्तमन्तः स्फुरदतिविषमाटोपकोपातिरक्तै-
र्नेत्रैरुलकाशतानि उवलदनलानि भान्यन्तराले सृजन्तः ।
निर्यातास्ते समन्ताद्रणरसविवशाः सर्वशो यादवेन्द्रा
द्रष्टव्यं सम्प्रतीदं क इव भुजमदः को नु गाण्डीवधन्वा ५३ ॥

सुनीतिः--(ससम्भ्रमम्)

ननु सम्प्रवृत्त एव तावदयं समरसंमर्दस्तत्क्रियावयोरुचितम्।
विजयसेनः--(सविमर्श) इहैव द्वारदेशएव सञ्जीभूया-
वस्थितिः ।

(इति सञ्जीभावं नाटयतः)

भो भो विरमत २ अलमलं सरम्भेण ।

विमुच्य रणमत्सरं कलितसौहृदैर्यादवैः

प्रकाममनुमोदितः किमपि केशवादेशतः ।

अयं किल धनञ्जयः सह सुभद्रया सस्पृहं

विवाहविधयेऽधुना विशति वासुदेवालयम् ॥५४॥

(उभौ सोळासं गृणुतः ।)

(पुनर्नेपथ्ये) भो भो द्वारवतीनिवासिनः ! पौरजानपदाः !

एष देवः श्रीवासुदेवो युष्मानादिशति । प्रतिसदनमु-
च्छ्रियन्तां तोरणानि । आधूयन्तां भवनवलभीषु पताका-
परम्पराः । प्रकीर्यन्तां रथ्यासु सुरभिकुसुमानि । प्रवर्त्य-
न्तां माङ्गलिकानि । बाधन्तामातोद्यानि । प्रस्तूयन्तां कुलाङ्गना-
धवलमङ्गलगीतयः । यदयं सुभद्राकरग्रहणमङ्गलमनुभूय भूयश्च-
तुरिकामध्यमध्यासीनो नानानीराजनमहोत्सवमनुभवति धनञ्जयः ।

उभौः--(श्रुत्वा सोळासं) आवापि कुमारदर्शनेन सुख-
संविभागिनौ भवावः ।

(इति परिक्रामतः ।)

(ततः प्रविशति कृतविवाहमङ्गलवेषः कनकसिंहासनोपविष्टः
सुभद्राऽलङ्कृतवाममागो यथानिर्दिष्टोऽर्जुनः । ततकालोचितश्च परिवारः ।)

सुनीतिविजयसेनौ--(परिक्रम्य) जयतु २ देवः ।

(इति प्रणमतः ।)

(सर्वे यथोचितमङ्गलोपचारमाचरन्ति ।)

(गीतनृत्यादि । नान्दीध्वनिश्च । आकाशे दुन्दुभिध्वनिः । पुष्पवृष्टिश्च ।)

(सर्वे सविस्मयाः पश्यन्ति ।)

विजयसेनः--(संस्मरन्) अयि कुमार ! भगवान् श्रीवा-
सुदेवो भवन्तं द्रष्टुमित एवाभिवर्त्तते ।

(सर्वे सक्षोभं पश्यन्ति ।)

(ततः प्रविशति श्रीवासुदेवः ।)

(श्रीवासुदेवः अर्जुनाभिमुखं परिक्रामति ।)

(अर्जुनः सहस्रोत्थाय चरणयोर्निपतति ।)

श्रीवासुदेवः--(सबहुमानमुत्थाप्यालिङ्ग्य) किं ते भूयः
प्रियमुपकरोमि ?

अर्जुनः--(सविनयम्) भगवन् ! अतः परमपि प्रियमस्ति ।

तथापीदमस्तु—

पर्जन्योऽस्तु सुवृष्टिरिष्टफलदा भूमिश्च शृणादिपं
सम्पक् पालनलालिता गतरुजो नन्दन्तु नित्यं प्रजाः ।

शश्वत्सर्वसमृद्धिर्वाधितमुदव्यग्रः कलाकौतुकी
मेदिन्याः परिकर्मधर्मविजयी राजा चिरं जीवतु ॥५४॥

अपि च,

समन्तादुन्मलितनवरससुधोद्गारमधुराः
कवीन्द्राणां वाचः सततमिह शिन्वन्तु निपुणान् ।
वृषाणामास्थान्यां विषविषमफूत्कारमुखरः
खलो व्यालः खेलन् स खलु भक्षतात्कीलितमुखः ॥५५॥
श्रीवासुदेवः—एवमस्तु

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

। प्रथमोऽङ्कः ।

समस्तमिदं सुभद्रापरिणयनं नाम च्छायानाटकम् ।

व्यास श्रीरामदेवस्य कृतिः ॥

THE PRINCESS OF WALES' SARASVATI BHAVANA TEXTS

Edited by

Dr. MANGALDEVA SHASTRI M. A., D. PHIL. (OXON),

Principal, Sanskrit College, Benares.

(Nos. 1-68 and 73 edited by M. M. Pt. Gopinath Kaviraj, M. A.)

No. 1—The Kiranāvali Bhāskara, (किरणावलीभास्कर) [वैशेषिक],
a Commentary on Udayana's Kiranāvali Dravya
section, by Padmanābha Miśra.

Ed. with Introduction and Index by Gopinath Kaviraj. M. A.

Rs 1-12

No 2—The Advaita Chintāmaṇi, (अद्वैतचिन्तामणि) [वेदान्त],
by Rāṅgoji Bhaṭṭa,

Ed. with Introduction etc., by Nārāyaṇa S'āstri Khiste
Sāhityāchārya.

Rs 1-12

No 3—The Vedānta Kalpalatikā, (वेदान्तकल्पलतिका) [वेदान्त],
by Madhusūdana Sarasvatī.

Edited with Introduction etc., by Rāmājñā Pāṇḍeya
Vyākaraṇāchārya.

Rs 1-12

No. 4—The Kusumāñjali Bodhaṇī, (कुसुमाञ्जलिबोधनी) [न्याय],
a Commentary on Udayana's Theistic Tract, Nyāya
Kusumāñjali, by Varadarāja

Ed. with Introduction etc., by Gopinath Kaviraj, M. A. 2-0

No. 5—The Rasasāra (रससार) [वैशेषिक], a Commentary on
Udayana's Kiranāvali, Guṇa section, by Bhaṭṭa Vādīndra

Ed. with Introduction etc., by Gopinath Kaviraj, M. A. 1-2

- No. 6—(Part I)—The Bhāvanā Viveka (भावनाविवेक) [मीमांसा],
by Maṇḍana Miśra, with a Commentary by
Bhaṭṭa Umbeka.
Ed with Introduction etc., by M. M. Gaṅgānātha
Jhā, M. A., D. Litt. Rs. 0-12
- No. 6—(Part II)—Ditto Ditto Rs. 0-12
- No. 7—(Part I)—The Yoginīhṛdaya dīpikā, (योगिनीहृदयदीपिका)
[तन्त्र], by Amṛtānanda Nātha, being a Commen-
tary on Yoginīhṛdaya, a part of Vāmakeśvara
Tantra. Ed. with Introduction etc., by Gopinath
Kaviraj, M. A. Rs. 1-8
- No 7—(Part II) Ditto Ditto Rs. 1-4
- No. 8—The Kāvyaḍākinī (काव्यडाकिनी) [काव्यशास्त्र], by Gaṅgānanda
Kavindra.
Ed. with Introduction etc., by Jagannātha S'āstri Hoshing.
Sāhityopādhyāya. Rs. 0-10
- No. 9—(Part I)—The Bhakti Chandrikā (भक्तिचन्द्रिका) [भक्ति],
a Commentary on S'āṇḍilya's Bhaktisūtras,
by Nārāyaṇa Tīrtha.
Ed. with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj.
M. A. Rs. 0-15
- No. 10—(Part I)—The Siddhāntaratna, (सिद्धान्तरत्न) [गौडीयवैष्णवदर्शन],
by Baladeva Vidyābhūṣaṇa.
Ed. with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M. A.
Rs. 1-2
- No. 10—(Part II)—Do Do Rs. 2-12
- No. 11—The S'ri Vidyā Ratna Sūtras, (श्रीविद्यारत्नसूत्र) [तन्त्र],
by Gauḍapāda, with a Commentary by S'āṅkarāraṇya.
Ed. with Introduction etc., by Nārāyaṇa S'āstri Khiste.
Sāhityāchārya. Rs. 0-9

- No. 12—The Rasapradīpa (रसप्रदीप) [अलङ्कार], by Prabhākara Bhaṭṭa.
Ed. with Introduction etc., by Nārāyaṇa S'āstri Khiste
Sāhityāchārya. Rs. 1-2
- No. 13—The Siddhasiddhānta Saṅgraha (सिद्धसिद्धान्तसंग्रह) [नाथमार्ग]
by Balabhadra.
Ed. with Introduction by Gopinath Kaviraj. M.A. Rs 0-14
- No. 14—The Triveṇikā, (त्रिवेणिका) [अलङ्कार], by Āśādhara Bhaṭṭa.
Ed. with Introduction by Baṭukanātha S'armā Sāhityo-
pādhyāya, M. A. and Jagannātha S'āstri Hoshing Sāhityo-
pādhyāya. Rs. 0-14
- No. 15—(Part I)—The Tripurārahasya (Jñāna Khaṇḍa) (त्रिपुरारहस्य,
ज्ञानखण्ड) [तान्त्रिकदर्शन],
Ed. with a prefatory Note by Gopinātha Kaviraj,
M. A. Rs. 0-14
- No. 15—(Part II)—Do. Do. Rs 2-4
- No. 15—(Part III)—Do. Do. Rs. 2-0
- No. 15—(part IV)—Do. with Introduction etc., by Gopinath
Kaviraj M. A., Rs. 1-8
- No. 16—The Kāvya Vilāsa, (काव्यविलास) [अलङ्कार], by Chiraṇjīva
Bhaṭṭāchārya.
Ed. with Introduction etc., by Baṭukanātha S'armā
Sāhityopādhyāya, M. A. and Jagannātha S'āstri Hoshing
Sāhityopādhyāya. Rs. 1-2
- No. 17—The Nyāya Kalikā, (न्यायकलिका) [न्याय], by Bhaṭṭa Jayanta.
Ed. with Introduction by M. M. Gaṅgānātha Jha.
M. A. D. Litt. Rs. 0-14
- No. 18—(Part I)—The Gorakṣa Siddhānta Saṅgraha, (गोरक्षसिद्धान्त-
संग्रह) [नाथमार्ग],
Ed. with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj,
M. A., Rs. 0-14

No. 19-(Part I)-The Prākṛita Prakāśa (प्राकृतप्रकाश) [प्राकृतव्याकरण]
by Vararuchi with the Prākṛita Sañjivani by
Vasantarāja and the Subodhini by Sadānanda.
Ed. with a Prefatory note etc., by Batuk Nath
S'arma, M. A. and Baladeva Upādhyāya, M. A.

Rs. 2-4

No. 19-(Part II) Ditto Ditto Rs. 2-12

No. 19-(Part. III) Intr.duction etc., (In Preparation.)

No. 20-The Mānsatattvaviveka (मांसतत्त्वविवेक) [धर्मशास्त्र], by
Viśvanātha Nyāyapanchānana Bhaṭṭāchārya.

Edited with Introduction etc., by Pandit Jagannātha
Sāstri Hoshing Sāhityopādhyāya, with a Foreword by Pandit
Gopi Nath Kavirāja, M.A., Principal, Government Sanskrit
College, Benares.

Rs. 0-12

No. 21-(Part I) The Nyāya Siddhānta Mālā (न्यायसिद्धान्तमाला)
[न्याय] by Jayarāma Nyāya Panchānana
Bhaṭṭāchārya.

Edited with Introduction etc., by Dr. Mangal
Deva Sāstri, M.A., D. Phil. (Oxon) Librarian, Govt.
Sanskrit Library, Sarasvati, Bhavana, Benares.

Rs. 1-2

No. 21-(Part II) Ditto Ditto Rs. 2-0

No. 22-The Dharmānubandhi S'lokachaturdaśī (धर्मानुबन्धिश्लोक-
चतुर्दशी) [धर्मशास्त्र], by S'ri Seṣa Kṛṣṇa with a Commentary
by Rāma Pandit.

Edited with Introduction etc., by Nārāyaṇa S'āstri
Khiste Sāhityāchārya, Assistant Librarian, Government
Sanskrit Library, Sarasvati Bhavana, Benares. Rs. 1-0

No. 23-The Navarātrapradīpa (नवरात्रप्रदीप) [धर्मशास्त्र], by Nanda
Pandit Dharmādhikārī.

Ed. with Introduction etc., by Vajjānātha S'āstrī Varakale
Dharmasāstra-S'āstrī, Sādholāl Research Scholar, Sanskrit
College, Benares, with a Foreword by Pandit Gopinath
Kaviraj, M. A., Principal, Government Sanskrit College,
Benares. Rs. 2-0-

No. 24-The S'rī Rāmatāpinīyopaniṣad (रामतापिनियोपनिषद् [उपनिषद्],
with the Commentary called Rāma Kāṣikā in Pūrvatāpinī
and Ānandanidhi in Utlaratāpinī by Ānandavana.

Ed. with Introduction etc., by Anantarama S'āstrī Vetāla
Sāhityopādhyāya, Post-Āchārya Scholar, Govt. Sanskrit
College, Benares, with a Foreword by Pandit Gopī Nātha
Kavirāja M. A., Principal, Government Sanskrit College
Benares. Rs. 3-12

No. 25-The Sāpiṇḍyakalpalatikā (सापिण्ड्यकल्पलतिका) [धर्मशास्त्र],
by Sadāśivadeva alias Āpadeva with a commentary by
Nārāyaṇa Deva

Edited with Introduction etc., by Jagannāth S'āstrī
Hoṣiṅga Sāhityopādhyāya, Sādholāl Research Scholar,
Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 1-4

No. 26-The Mṛgāṅkalekhā Nāṭikā (मृगाङ्कलेखानाटिका) [नाटिका], by
Viśvanātha Deva Kavi.

Edited with Introduction etc., by Nārāyaṇa S'āstrī Khiste
Sāhityāchārya, Asst. Librarian, Government Sanskrit
Library, Benares. Rs. 1-0

No. 27-The Vidvachoharita Pāṇchakam (विद्वच्चरितपञ्चकम्) [निबन्ध]
By Nārāyaṇa S'āstrī Khiste, Sāhityāchārya, Assistant Lib-
rarian, Govt. Sanskrit College, Sarasvati Bhavana Library,
Benares. With an Introduction by Gopinātha Kavirāja,
M. A., Principal, Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 2-0

No. 28--The Vrata Kos'a (व्रतकोश) [धर्मशास्त्र], by Jagannātha S'āstri
Hosiṅga Sāhityopādhyāya, late Sadholal Research Scholar,
Sans. College, Benares. With a Foreword by S'ri Gopināth
Kaviraj, M. A., Principal, Govt. Sanskrit College, Benares.

Rs. 4-0

No. 29--The Vṛitti dipikā (वृत्तिदीपिका) [व्याकरण], By Mauni S'ri Kṛṣṇa
Bhatta.

Edited with Introduction etc., by Pt. Gangadhara S'āstri
Bhāradvāja, Prof. Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 1-2

No. 30--The Padārtha Maṇḍanam (पदार्थमण्डन) [वैशेषिक], By S'ri
Venīdatta.

Edited with Introduction etc., by Pandit Gopāla S'āstri
Nene, Professor, Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 0-14

No. 31--(Part I)--The Tantrarātna (तन्त्ररत्न) [मीमांसा], by Pārtha
Sārathi Miśra.

Edited by M. M. Dr. Ganganatha Jha, M. A.,
D. Litt., Vice-Chancellor, Allahabad University
Allahabad.

Rs. 1-14

No. 31--(Part II) Ditto Ditto.

Edited by Pt. Gopāl S'āstri Nene, Govt. Sanskrit
College, Benares.

Rs. 2-4

No. 32--The Tattvasāra (तत्त्वसार) [न्याय], by Rākhāladasa
Nyāyaratna.

Edited with Introduction etc., by Harihara S'āstri, Hindu
University Benares.

Rs 1-0.

No. 33--(Part I) The Nyāya Kaustubha [Pratyaksha] (न्यायकौस्तुभ)
[न्याय], by Mahadeva Puntamkar.

Edited with Introduction etc., by Umes'a Miśra,
M. A., Allahabad University, Allahabad, Rs. 3-4

No. 34-(Part I) The Advaita Vidyātilakam (अद्वैतविद्यातिलकम्)
 [शाङ्करवेदान्त], by S'ri Samarapuṅgava Dikṣita.
 With a Commentary by S'ri Dharmayya Dikṣita.
 Edited with Introduction, etc., by Ganapati Lal
 Jha, M. A., Sadholal Research Scholar, Govt.
 Sanskrit Library, Benares. Rs. 1-4

No. 35-The Dharma Vijaya Nāṭaka (धर्मविजयनाटक) [नाटक], by
 Bhūdeva S'ukla.
 Edited with Introduction etc., by Pandit Nārāyaṇa S'āstri
 Khiste, Asst. Librarian, Govt. Sanskrit Library, Benares.
 Rs. 1-4

No. 36-The Ānanda Kanda Champū (आनन्दकन्दचम्पू) [चम्पू], by
 Mitra Miśra,
 Edited, with a Foreword by Gopinath Kaviraj, M. A., by
 Nanda Kishore Sāhityācharya, Research Scholar, Sanskrit
 College, Benares. Rs. 3-8

No. 37-The Upanidāna Sūtra (उपनिदानसूत्रम्) [वेद],
 Edited with Introduction by Dr. Mangaldeva S'āstri,
 M. A., D. Phil. Rs. 1-0

No. 38-The Kiraṇāvali prakāśa dīdhiti (गुण), (किरणावलीप्रकाश-
 दीधिति) [वैशेषिक], by Raghunāth S'iromani.
 Edited by Pandit Badrināth Sāstri, M. A., Lucknow
 University. Rs. 1-12

No. 39-The Rāma Vijaya Mahākāvya, (रामविजयमहाकाव्य) [काव्य]
 by Rupanātha.
 Edited by Pt. Ganapatilal Jha, M. A. Rs. 2-0

No. 40-(Part I) The Kālatattva Vivechana (कालतत्त्वविवेचन) [धर्मशास्त्र]
 by Raghunātha Bhaṭṭa.
 Edited with a Foreword by Gopinātha Kaviraja
 M. A. by Nanda Kishore S'arma Sāhityācharya,
 Research Scholar, Sanskrit College, Benares. Rs. 4-0

- No. 40-(Part II) Do Do Rs. 3-8
- No. 41-(Part I) The Siddhānta Sārvaḥma (सिद्धान्तसारवर्मम)
[ज्योतिष], by S'ri Munīśvara.
Edited with Introduction etc., by Jyautiṣāchārya
Pāṇḍit Murlidhara Thakkura, late Sadholal
Scholar. Sanskrit College, Benares. Rs. 3-0
- No. 41-(Part II) Do. Do. Rs. 2-0
- No. 42-The Bheda Siddhi (भेदसिद्धि) [न्याय], by Viśvanātha
Pāṇḍhānana Bhaṭṭāchārya.
Edited with notes etc., by Nyāya Vyākaraṇāchārya Pāṇḍit
Sūrya Nārāyaṇa S'ukla, Professor, Govt. Sanskrit College,
Benares. Rs. 1-12
- No. 43-(Part I) The Smārtollāsa (स्मार्तोल्लास) [कर्मकाण्ड],
by S'iva Prasāda.
Edited with Introduction, notes, etc., by Vedā-
chārya Pāṇḍit Bhagavat Prasād Mīśra, Professor,
Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 1-8
- No. 43-(Part II) Do. Do. Rs. 2-12
- No. 43-(Part III) Do. Do. Rs. C-12
- No. 44-(Part I) S'ūdrāchāra S'īromāṇi (शूद्राचारशिरोमणि) [धर्मशास्त्र]
Edited by Sāhityāchārya Pāṇḍit Nārāyaṇ S'āstri
Khiste, Rs. 2-4
- No. 44-(Part II) Do. Do. Rs. 0-12
- No. 45-(Part I) Kirāṇāvali Prakāśa (Guṇa) (किरणावली प्रकाश-गुण)
[वैशेषिक], by Vardhamāna.
Edited, with a Foreword by Pt. Gopinath Kaviraj
M. A., by Pāṇḍit Badrinath S'āstri, M. A.,
Lucknow University. Rs. 1-8
- No. 45-(Part II) Do. Do. Rs. 1-8

No. 46-(Part I) Kāvya prakāśa dīpikā (काव्यप्रकाशदीपिका) [अलङ्कार]
by S'ri Chaṇḍi Dāsa.

Edited by S'ivaprasāda Bhaṭṭāchārya, M. A.,
Professor, Presidency College, Calcutta. Rs. 1-12

No. 47-Bhedajayaśrī (भेदजयश्री) [साध्ववेदान्त], by S'ri Tarkavāgīśa
Bhaṭṭa Venīdattāchārya.

Edited with Introduction etc., by Pandit Tribhuvan Prasad
Upādhyāya, M. A., Inspector of Sasnkrit Pāṭhashalas,
United Province, Benares. Rs. 1-4

No. 48-Samyak Sambuddha bhāṣitam Buddhapratimālakṣaṇam
(सम्यक्संबुद्धभाषितं प्रतिमालक्षणम्) [शिल्पशास्त्रम्],

With the Commentary Sambuddhabhāṣita pratimā lakṣaṇa
Vivarani. Critically edited with Introduction etc., by Haridas
Mitra, M. A. Viśvabhāratī, S'āntiniketana. Rs. 1-4

No. 49-Bhedaratna (भेदरत्न) [न्याय] by S'ankara Mītra,

Edited with Introduction etc., by Pandit Sūryanārāyaṇa
S'ukla, Professor, Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 1-8

No. 50-Mātrikā Chakra Viveka (मातृकाचक्रविवेकः) [तन्त्र], by

Svatantrānanda Nātha, with a Commentary.

Edited by Pandit Lalita Prasad Dabral Vyākarnāchārya.
With a Foreword by Pt. Gopināth Kaviraj. M.A., Principal
Govt. Sanskrit College. Benares. Rs. 2-0

No. 51-52(a) Advaita Siddhānta Vidyotana (अद्वैतसिद्धान्तविद्योतन) [वेदान्त]
by Brahmānanda Sarasvatī, and

(b) Nṛsiṃha Vijnāpana (नृसिंहविज्ञापन) [वेदान्त], by Nṛsiṃhāśrama

Edited with notes, Introduction etc., by Sūrya Nārāyaṇa
S'ukla, Professor, Govt. Sanskrit College, Benares Rs. 1-12

No. 53-Nṛsiṃha Prasāda Vyavahārasāra (नृसिंहप्रसाद-व्यवहारसार)
[धर्मशास्त्र], by Dalapati Rāja.

Edited with Introduction etc., by Pandit Vināyaka S'āstri
Tillu, Research Scholar, Sanskrit College, Benares. Rs. 4-0

- No. 54-Nṛsiṃha Prasāda-Prāyaścitta Sāra (नृसिंहप्रसाद प्रायश्चित्तसार)
[धर्मशास्त्र], by Sri Dalapati Rāja.
Edited by Pandit Nanda Kishora Sharma and Nanda
Kumar Sharma Sahityacharya. Rs. 3-4
- No. 55-Nṛsiṃha Prasāda-S'rāddha Sāra (नृसिंहप्रसाद श्राद्धसार) [धर्मशास्त्र]
Edited by Pandit Vidyadhara Miśra, College of Oriental
Learning, Benares Hindu University, Benares. Rs. 2-0
- No. 56-Bhagavannāma Mohātmya Samgraha (भगवन्नामसाहात्म्यसंग्रह)
[भक्तिशास्त्र], by Raghunāthendra yati, with Com. by Ananta
S'āstri Phadke.
Edited by Pt. Ananta S'āstri Phadake. Rs. 2-12
- No. 57-(Part I) Gaṇita Kaumudī (गणितकौमुदी) [गणित], by
Nārāyaṇa Pandit.
Edited by Pt. Padmakar Dvivedi, Professor,
Govt Sanskrit College, Benares Rs. 1-10
- No. 58-Khyātivāda (ख्यातिवाद) [वेदान्त], by S'āṅkara Chaitanya
Bhārati.
Edited by S'āṅkara Chaitanya Bhārati, with a Foreword by
M. M. Gopinath Kaviraj. M. A., Rs. 1-4
- No. 59-Sāṅkhyā tattvāloka (सांख्यतत्त्वालोक) [सांख्य], by Jariha-
rānanda
Edited with Introduction by Jñaneswar Ghosh. M. A. with
a foreword by M. M. Pt Gopinath Kaviraj. M. A. Rs. 1-6
- No. 60-(Part I) S'āṇḍilya Samhitā (शाण्डिल्यसंहिता) [पाञ्चरात्र],
Edited by Pt. Ananta Gopal Phadke, Professor,
Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 1-8
- No. 60-(Part II) Ditto. Ditto. Rs. 2-12
- No. 61.-Dakṣiṇāmūrti Samhitā (दक्षिणामूर्तिसंहिता) [तन्त्र],
Edited by Pt. Nārāyaṇa S'āstri Khista.

No. 62—Nṛsiṃha Prasāda—Tīrtha Sāra (नृसिंहप्रसादः—तीर्थसारः)
[धर्मशास्त्र],

Edited by Pt. S'urya Nārāyaṇa S'ukla. Rs. 1-8

No. 63—Bhaktiyadhikarāṇa mālā (भक्त्यधिकरणमाला) [भक्तिशास्त्र]
by Nārāyaṇa Tīrtha.

Edited by Pt. Ananta S'āstri Phadake Rs. 1-4

No. 64—Vāsiṣṭha Darśana (वासिष्ठदर्शनम्) [वेदान्त], Compiled by
Dr. B. L. Atreya.

Edited by Dr. B. L. Atreya, M. A., Ph. D., Lecturer,
Benares Hindu University. Rs. 5-0

No. 65-67—

(a) Tīrthendu S'ekhara (तीर्थेन्दुशेखरः) [धर्मशास्त्र], by
Nāge'sa.

(b) Tristhali Setu (त्रिस्थलीसेतुः) [धर्मशास्त्र], by Bhaṭṭoji
Dikṣita.

(c) Kaśī Mokṣavichāra (काशीमोक्षविचारः) [वेदान्त], by
Sureśvara Āchārya

Edited with Introduction by Pt. Surya Narayan S'ukla,
Prof. Govt. Sanskrit College, Benares. Rs. 1-8

No. 68—Madhva Mukhālankāra (मध्वमुखालङ्कारः) [माध्ववेदान्त], by
Vanamāli Mis'ra.

Edited with Introduction by Pt. Narasinhacharya
Varakhedkar, with a Foreword by M. M. Pt. Gopinath
Kaviraj M. A. Rs. 1-8

No. 69—(Part I) Sankshepa Sārīraka (संक्षेपसारिरकम्) [वेदान्त]
by S'rī Sarvajñātma Muni, with the commentary Tattva-
bodhīni by Nṛsimhāsrama.

Edited by Pandit Sūryanārāyaṇa S'ukla, Professor, Govt.
Sanskrit College, Benares. Rs. 1-12

No. 69—(Part II) Ditto. Ditto. Rs. 1-8

- No. 69-(Part III) Ditto. Ditto. Rs. 1-8
- No. 70-(Part I) Bhāskari (भास्करि) [जैवदर्शन] a commentary on the Īśvara Pratyabhijñā, Kārika of Utpala with the Vimarśini of Abhinava Gupta and commentary on Vimarśini by Bhāskara Kantha.
 Edited by K. Subrahmania Iyer, M. A., and Dr. K. C. Pandeya M. A., Ph. D. Rs. 6-0
- No. 72-(a) Bhaktinirṇaya (भक्तिनिर्णय) [भक्ति] by Ananta Deva and
 (b) Nāma Māhātmya (नाममाहात्म्य) [माहात्म्य] by Aśrama Swāmi.
 Edited by Pandit Ananta S'āstri Phadke, Benares. Rs. 0-10
- No. 73-Upendra Vijnāna Sūtra (उपेन्द्रविज्ञानसूत्रम्) [वेदान्त]
 by Upendra Dutta, with a commentary.
 Critically edited with an Introduction, Indices by
 Dr. M. D. Shastri, M. A. D. Phil. (Oxon) Rs. 1-0
- No. 74-Ās'valāyana S'ruta Sūtra with Sidhhānti Bhāshya (सिद्धान्ति-
 भाष्यसहित आश्वलायनश्रौतसूत्र) [वेद], Part I.
 Critically edited by Dr. M. D. S'āstri, M., A. D. Phil. (Oxon.)
 Rs.
- No. 75-Dvaita Nirṇaya Siddhānta Saṅgraha (द्वैतनिर्णयसिद्धान्तसंग्रहः)
 [चर्मशास्त्र], by Pandit Bhanu Bhaṭṭa Mimāṃsaka.
 Edited by Pandit Sūrya Nārāyaṇa S'ūkla Rs. 1-0
- No. 76-Manonuranjana Nāṭako by Ananta Deva Ed. by Ananta S'āstri Phadke.
- No. 77-Subhadra-pariṇaya Nāṭaka by Rāmadeva. Ed. by Narayan Sastri Khiste.

Works in the press.

- No. 1. *Nīti mañjarī* (नीतिमञ्जरी) [वेद], by Dyā Dvivedī.
 Edited by Dr. Mangal deva Sastri. M. A., D. Phil.
- No. 2. *Nyāya Kaustubha* (Part II) *Anumānakhaṇḍa* (न्यायकौस्तुभ-
 अनुमानखण्ड) [न्याय], by Mahādeva Puntamkar.
 Edited by Pt. Goswami Dāmodara S'āstri.
- No. 3. *Mīmāṃsā Chandrikā* (मीमांसाचन्द्रिका) [मीमांसा], by
 Brahmanānda Sarsvati.
 Edited by Pt. Hāran Chandra Bhaṭṭāchārya S'āstri.
- No. 4. *Tantrarātna* (Part III) (तन्त्ररत्न) [मीमांसा], by Pārtha
 Sārathi Miśra.
 Edited by Pt. Gopal Sastri Nene.
- No. 5. *Kāvya prakāśa dipikā* (Part II) (काव्यप्रकाशदीपिका),
 [अलङ्कार], by S'ri Chandiśāsa.
 Edited by Pt. S'ivaprasāda Bhaṭṭāchārya, M. A.,
- No. 6. *Nṛsimhaprasāda-Pratisthasāra* (रुसिंहप्रसादः-प्रतिष्ठासार)
 [धर्मशास्त्र]
- No. 7. *Tattva Chintamāpi* (तत्त्वचिन्तामणि) [न्याय], with
 Commentaries; called *Pragalbhi*, *Āloka Darpaṇa* and
Kantakoddhāra.
- No. 8. *Nyāyāmṛta Saurabha* (न्यायामृतसौरभ) [माध्ववेदान्त], by
 Vanamālī Miśra
 Edited by Ft. Nrisimbāchārya.
- No. 9. *Bhakti Chandrika* (भक्तिचन्द्रिका) [भक्ति] Part II. by
 Nārāyaṇa Tirtha.
- No. 10. *Kālatattvavivechana* (Part III) (कालतत्त्वविवेचन) [धर्मशास्त्र]
 by Raghunātha Bhaṭṭa.
 Edited by Pt. Nanda kishora Sharma.
- No. 11. *Skanda S'āriraka* (स्कन्दशरीरकम्) [सामुद्रिक]
- No. 12. *Siddhānta Sārvabhauma* (Part III) (सिद्धान्तसार्वभौम),
 [ज्यौतिष], by Munīśvara.
 Edited by Pt. Murlidhara Thakur.

THE PRINCESS OF WALES' SARASVATI BHAVANA STUDIES :

Vols. I to IX, Edited by

Mahāmahopādhyāya Gopinath Kaviraj, M. A.,

Present Editor

Dr. M. D. Shastri, M. A. D. Phil (Oxon)

Principal, Sanskrit College, Benares.

Vol. I—

(a) Studies in Hindu Law (1) : Its Evolution, by Gaṅgānātha Jhā.

(b) The View-point of Nyāya Vaiśeṣika Philosophy, by Gopinath Kaviraj.

(c) Nirmāṇa Kāya, by Gopinath Kaviraj. Rs. 1-12

Vol. II—

(a) Paraśurāma Miśra alias Vāṇī Rasāla Rāya, by Gopinath Kaviraj.

(b) index to S'abara's Bhāṣya, by the late Col. G. A. Jacob.

(c) Studies in Hindu Law (2):—its sources, by Gaṅgānātha Jhā

(d) New Bhakti Sūtra, by Gopinath Kaviraj.

(e) The System of Chakras according to Gorakṣa nātha, by Gopinath Kaviraj.

(f) Theism in Ancient India, by Gopinath Kaviraj.

(g) Hindu Poetics, by Batuka nātha S'armā.

(h) Seventeenth Century Astrolabe, by Padmakara Dvivedi.

(i) Some Aspects of Vīra S'aiva Philosophy, by Gopinath Kaviraj

(j) Nyāya Kusumāñjali (English Translation), by Gopinath Kaviraj.

(k) The Definition of Poetry, by Nārāyaṇa S'āstri Khiste.

(l) Sondala Upādhyāya, by Gopinath Kaviraj. Rs. 5

Vol. III—

(a) Index to S'abara's Bhāṣya, by the Late Col. G. A. Jacob.

(b) Studies in Hindu Law (3): Judicial Procedure: by Gaṅgānātha Jhā.

- (c) Theism in Ancient India, by Gopintha Kaviraj.
- (d) History and Bibliography of Nyāya Vaiśeṣika Literature,
by Gopinath Kaviraj.
- (e) Naiṣadha and S'ri Harṣa by Nilakamal Bhaṭṭāchārya.
- (f) Indian Dramaturgy, by P. N. Pātankar. Rs. 5.

Vol. IV—

- (a) Studies in Hindu Law (4): Judicial Procedure: by
Gaṅgānātha Jha.
- (b) History and Bibliography of Nyāya Vaiśeṣika Literature,
by Gopinath Kaviraj.
- (c) Analysis of the Contents of the R̥gveda-Prātisākhya, by
Maṅgala Deva S'āstri.
- (d) Nārāyaṇa's Gaṇita kāmudi, by Padmākara Dvivedi.
- (e) Food and Drink in the Ramayanic Age, by Manmatha
nātha Roy.
- (f) Satakāryavāda: Causality in Sāṅkhya, by Gopinatha Kaviraj.
- (g) Discipline by Consequences, by G. L. Sinha.
- (h) History of the origin and expansion of the Aryans.
by A. C. Ganguly.
- (i) Punishments in Ancient Indian Schools, by G.L. Sinha. Rs5.

Vol. V—

- (a) Ancient Home of the Aryans and their migration to
India by A. C. Ganguly.
- (b) A Satrap Coin, by Shyamalal Mehr.
- (c) An Estimate of the Civilisation of the Vanaras as depicted
in the Rāmāyaṇa, by Manmatha nātha Roy.
- (d) A Comparison of the Contents of the R̥gveda, Vajasaneya,
Tattirīya & Atharvaveda Prātisākhyas, by Maṅgala Deva
S'āstri
- (e) Formal Training and the Ancient Indian Thought, by
G. I. Sinha

(f) History and Bibliography of Nyāya Vaiśeṣika Literature.
by Gopinath Kavirāj.

(g) A Descriptive Index to the names in the Rāmāyaṇa, by
Manmath nāth Roy.

(h) Notes and Queries, (1) Virgin Worship, by Gopinath
Kavirāj. Rs. 5

Vol. VI—

(a) Index to S'abara's Bhāṣya, by the late Col. G. A. Jacob.

(b) Some Aspects of the History and Doctrines of the Nāthas
by Gopinath Kavirāj.

(c) An Index to the Ramayana, by Manmathnāth Roy.

(d) Studies in Hindu Law by M. M. Gaṅganath Jha.

(e) The Mimamsa manuscripts in the Govt. Sanskrit Library
(Benares), by Gopināth Kavirāj.

(f) Notes and Queries. by Gopināth Kavirāj Rs. 5.

Vol. VII.

(a) Bhāmah and his Kāvyaśaṅkāra, by Baṭuknāth S'armā
and Baldev Upādhyāya.

(b) Some variants in the readings of the Vaiśeṣika Sūtras, by
Gopināth Kavirāj.

(c) History and Bibliography of Nyāya Vaiśeṣik Literature,
by Gopināth Kavirāj.

(d) An attempt to arrive at the correct meaning of some
obscure Vedic words, by Sītāram Joshi.

(e) A comparison of the contents of the R̥ga Veda, Vajasneya
Taittirīya, and Atharva Veda (Chāturdhryāyika) Pratiśā-
khyas, by Mangal Deva Shāstri.

(f) An Index to the Rāmāyaṇa, by Manmath Nāth Roy.

(g) An Index to S'abara's Bhāṣya, by the late Col. J.A. Jacob

- (h) Gleanings from the Tantras, by Gopinātha Kavirāj.
 (i) The date of Madhusudana Sararswati, by Gopinātha Kavirāj.
 (j) Descriptive notes on Sanskrit Manuscripts, by Gopinātha Kavirāj.
 (k) A note on the meaning of the word Parārdha, by Umeśa Miśra. Rs. 5

Vol. VIII.

- (a) Indian Philosophy, by Tārakanatha Sanyal.
 (b) An Index to the Rāmāyana, by Manmatha Nath Roy.
 (c) Index to Sabara's Bhāṣya, by the late Col. J. A. Jacob.
 (d) Hṛi Svāmi, the commentator of S'atapatha Brāhmana and the date of Skanda Svāmi the commentator of the Rgveda, by Mangaladeva S'āstri.
 (e) Mystism in Veda, by Gopināth Kaviraj.
 (f) The Deva dāsī: a brief history of the Institution, by Manmath Nātha Roy. Rs. 5

Vol. IX.

- (a) The Life of a Yogin, by Gopinātha Kavirāj.
 (b) On the Antiquity of the Indian Art Canon by Haridas Mitra.
 (c) Prāchya Vargikarana Paddhati by Satisha Ch. Guha.
 (d) Yoga Vāsiṣṭha and some of the minor Upanishads by B. L. Atreya.
 (e) An index to the proper names occuring Valmiki's Rāmāyana by Manmath Nath Roy.
 (f) The Philosophy of Tripurā Tantra by Gopinath Kaviraj.
 (g) Notes on Pāśupata Philosophy by Gopinath Kaviraj. Rs. 5

THE PRINCESS OF WALES'
SĀRASVATI BHAVANA STUDIES
(SANSKRIT)

SĀRASVATĀLŌKA

Edited by

M. M. GOPINATH KAVIRAJ, M. A.,

Kiran 1 (In progress)

- (a) Mangalam, etc , by Nārāyaṇa S'āstri Khiste.
- (b) Mimansaka mata samgraha, by Haranchandra Bhaṭṭācārya.
- (c) S'rimad Ācharya Mandana Miśra by Chinna Swami S'āstri.
- (d) Bhagavato Buddhasya Charitram Upadesafcha,
by Gopinatha Kaviraj.

Kirana I (Supplement)

Sanskrit Kavi Parichaya-(Bhāravi) by Nanda Kishore Sarmā.

Rs. 1-4

Kirana II (In progress)

- (a) S'aradā Prasādanam by Nārāyaṇa S'āstri Khiste.
- (b) Chūḍāmaṇi Darśanam by S'asadhara Tarkachūḍāmaṇi,

To be had of
The Superintendent, Government Press,
ALLAHABAD, U. P.

